

1. Családtörténet és magánmitológia

A családtörténet szenvedélyes műfaj. Aki műveli, megszállottan teszi, nem éri be fél-igazságokkal vagy a múlt megismerhetetlenségét hangsúlyozó relativista érvekkel, aki pedig kritizálja, ugyancsak erős felindulással szokta az előbbi szemére hányni: a kiválóság nem a származás, hanem az egyéni teljesítmény eredménye, a nemesség nem az ősökből, hanem kinek-kinek a lelkéből és képességeiből fakad, ha fakad. A két pólus – a kutató és a kritikus – sokszor egyazon személyben egyesül; sőt, úgy tűnik, hogy az esetek többségében ez a helyzet. Különösen akkor, ha költőről van szó: hogy általánosításra alkalmas példával kezdjük, lássuk, hogyan vélekedik a kérdésről Dante Alighieri. Értekező művének, a *Vendégségnek* verses betéjtében magabiztosan írja, a köznép téveszméit taglalva a nemességről:

„Alantas embert nem túrnek nemesnek,
s hogy alantas atyától
származzék törzs, mely nemességbe lábol.
– Így hangzik véleményük. [...]
Én másképp látok ebben
és köztük is mindaz, ki jó keresztény.
Mert józan és eszes lény
nyilván tudja: szavuk csupán üres fény.
Hátat fordítok én e döreségnek,
nem vallhatván enyémmek...”

Az ősök nem garantálják a nemességet, legfeljebb az irányt mutatják és mértéket adnak a helyes élethez – annál nagyobb a bűne annak, aki eltér a jó példáktól. Az iménti verset saját maga így kommentálja: „...nem csupán gyarló, vagyis nem nemes, aki jó

* Készült a „Zrínyi Miklós európai hírnevének dokumentumai” című OTKA-program (T 037477) támogatásával; rövidített változata szerkesztés alatt a *Hősgaléria: Zrínyiek a horvát és magyar történelemben* című tanulmánykötetben (szerk. BAZSÓ Márton, BENE Sándor, HAUSNER Gábor, Bp., Zrínyi Kiadó), amely függetlenül közli Marcus Forstall kiadatlan 17. századi Zrínyi-családtörténetének (*Stemmatographia*, lásd a 27. jegyzetet) magyar fordítását is. A tanulmány írása során adott tanácsaikért, ötleteikért köszönettel tartozom Jankovics Józsefnek, Kovács Sándor Ivánnak, Szabó G. Zoltánnak, Szentmártoni Szabó Gézánnak és főként Szörényi Lászlónak.

szülők leszármazottja létere gonosz, hanem egyenesen elvetemült [...] s méltóbb a megvetésre és a gyalázatra, mint a többi otromba ember”¹

Ugyanez a Dante az *Isteni színjáték*ban viszont már félreérthetetlen melankóliával, sőt, talán inkább a sors, a *conditio humana* fölött érzett indulattal és szorongással ismétli meg a gondolatot:

„Óh, vérünk gőgje, óh, hitvány nemesség,
én nem csodálom, ha a földi népet
arra bírod, hogy benned dicsekedjék
[...]
De oly köpeny vagy, mely hamar lesz kurta!
mert jár az Idő éles ollajával,
s csak azé tart, ki napról-napra toldja.”

S valóban, annak ellenére, hogy ő sem érzi „csodásnak, sem újnak, / hallani, hogy a családok kihalnak, / mikor még a városok is kimúlnak”, mégsem áll ellen a kísértésnek, hogy saját családjá ösiségét legalább a keresztes hadjáratot Konrád császár oldalán megjárta dédapa, Cacciaguida felléptetésével ne tárja szíve Hölgye (s ország-világ) elé. Arról pedig sem neki, sem másnak nem lehetnek kétségei, hogy „Moronto és Eliseo testvére” (Cacciaguida), s majd rajta keresztül maga a Poéta honnan is fakadtak:

„a római magvakból, melyek egykor
– midőn épült – e bűnfészekbe hulltak”

azaz az antik Róma polgáraiból, akik a Firenzét (Florentia) alapító Julius Caesar hívására Rómából érkeztek, s Fiesole áttelepülő lakosaihoz csatlakoztak; sőt, a várost a közvélekedés szerint ugyancsak a római leszármazottak „építették újból / hamvat hagyó Attila hős után”,² azaz – bár sajátos módon – nekünk, „magyaroknak” (hunoknak) is közünk lehet az Arno-parti csoda újjászületéséhez.

¹ DANTE ALIGHIERI, *Vendégség*, IV = D. A. *Összes művei*, szerk. KARDOS Tibor, Bp., 1965, 263–264, 282–283 (CSORBA Győző és SZABÓ Mihály fordításai).

² Az idézetek sorrendben (BABITS Mihály fordításában): *Paradicsom*, XVI, 1–3, 7–9, 76–78; XV, 136; *Pokol*, XV, 77–78; XIII, 149–150 = DANTE ALIGHIERI *Összes művei*, id. kiad., 881, 883, 607, 601. Az elsőként idézett, a nemességet kritizáló – és a városalapítók egyszerű, de tiszta erkölceit és szokásait felidéző – részlet a mű kontextusában konkrét politikai bírálatot hordoz a Dante ellen fordult firenzei nemesek rovására; a túlvilágon megszólaló, prófétikus hangnemben útmutatást adó Cacciaguida és a költő párbeszéde pedig szövegszerűen is az Anchises–Aeneas találkozást idézi Vergilius *Aeneis*éből, amelynek szintén tiszták a politikai konnotációi; vö. Giorgio BRUGNOLI, *Studi Danteschi*, I, „Per suo richiamo”, Pisa, 1998, 32–36. Dante dédapjáról, Cacciaguidáról a régebbi szakirodalom alapján: BÁN Imre, *Dante élete és műveinek időrendje* = B. I., *Dante-tanulmányok*, szerk. KOVÁCS Sándor Iván, Bp., 1988, 29–30, vö. még a jegyzeteket, *uo.*, 218–219. Akad olyan kutató, aki Cacciaguida létezését is kétségbe vonja, költői invenciónak tartva a keresztes vitéz legendáját; Enrico MALATO, *Dante*, Roma, 1999, 32.

Hagyjuk most figyelmen kívül azt a bizonyára fontos jelenséget (amelyet az újabb irodalom részletesen vizsgál is), hogy a nemesi ideológia, létforma (s vele a genealógia műfajának) felvirágzása a 16. század közepétől mennyire erősen kapcsolódik a hírnév modern fogalmához, az egyén – s nemzetsége – új keletű, a hagyományos társadalmi információs csatornák keretei közül kilépő kultuszához, a frissen keletkezett „médiatérhez”. Kétségtől így van, sőt, nem csupán az egyéni vagy a dinasztikus reprezentáció általános szintjén fontos a genealógia felmutatása, nemcsak a társadalmi hierarchia dinamikáját (tisztaságok, méltóságok elérését) szabályozza az ősi származás bizonyítása, hanem közvetlen napi politikai, propagandisztikus üzenete is lehet annak, ha valamely hatalmasság vagy hatalomra törő rivális trójai vagy római őst keres magának (az sem mindegy, milyen!).³ Közismert, hogy ennek az új típusú nyilvánosságnak egyik első ideológusa éppen Dante volt, s tőle örököltük – Petrarca közvetítésével – a saját népszerűségéhez ambivalensen, már-már tudathasadással viszonyuló értelmiségi típusát is, aki egyfelől a legagyafúrta módokon igyekszik a maga ismertsége érdekében manipulálni a közvéleményt, másfelől – ha sikerrel jár – úgy viszonyul saját hírnevéhez, mint valami magától termett csodához, a közszerepet magyarázatra sem szoruló spontán megnyilvánulásához. Ne törődjünk azzal sem, hogy a leszármazás kérdéseiben mutatkozó dantei kettség (tagadni a fontosságát, mégis, éppen ezáltal hangsúlyozni) szintén része a kifinomult humanista hírnévépítő, népszerűségképző stratégiának – arra pedig, hogy ennek érdekében egyesek olykor mások tollát veszik igénybe, s e szolgálatoknak áruk van, már szót se vesztegessünk. Jó pénzért éppúgy lehet arra érdemeset dicsérni, mint a méltatlant ingyen és meggyőződésből.⁴

Zrínyi Miklós kapcsán vegyünk inkább szemügyre egy másik aspektust: a genealógiának nem kifelé, a feltételezett, elvárt vagy valós közönség felé forduló oldalát, hanem azt a szerepét, amelyet az egyén önmagáról kialakított képében játszik – tehát a genealógia identitásképző funkcióját. Mutasd az ősedet, s megmondom, ki vagy. A genealógia egyik alapvető paradoxona, hogy ha egy ember felmenőit összeadjuk, az első nemzedékben kettő (apa, anya), a másodikban négy, a harmadikban nyolc össel kell számolni (mindenkinek nyolc dédszülsője van) – ám az ötödik generációban ez a szám már 32, a tizedikben 1024, a huszadikban pedig 1.048.576!⁵ A Zrínyi-*stemmatographia* (a szó maga családfa-leírást jelent) úgy 25–30 generációig megy vissza, volt tehát választék... Ki-ki milyen ősoket keres magának, olyannak szeretné tudni (de legalább láttatni) a saját személyiségét – de talán többről is szó van itt, hiszen a tudás, jelen esetben az önmagunkról való tudás „genealogikus” rendezése, szemben a racionális tudásformával, mitológikus, eleve-

³ A nemességről nagyszabású feldolgozás: Claudio DONATI, *L'idea di nobiltà in Italia: secoli XIV–XVIII*, Bari, 1995; a genealógia műfajáról alapvető monográfia, amelynek eredményeire a továbbiak során külön hivatkozás nélkül is építünk: Roberto BIZZOCCHI, *Genealogie incredibili: Scritti di storia nell'Europa moderna*, Bologna, 1995.

⁴ A reneszánsz „médiatérhez”, Dante és Petrarca hatásához: BENE Sándor, *Theatrum politicum: Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a kora újkorban*, Debrecen, 1999, 93–105. A humanista kultuszépités technikáiról, értékéről és áráról: KLANICZAY Tibor, *A nagy személyiségek humanista kultusza a XV. században* = K. T., *Pallas magyar ivadéka*, Bp., 1985, 41–58.

⁵ KÁLLAY István, *Genealógia = A történelem segédtudományai*, szerk. KÁLLAY István, Bp., 1986², 113.

adott tudás, magyarázatát önmagában hordja. Ha valaki Attila ivadéka, nem keres racionális magyarázatot egy bolti lopásra Párizsban, mert hunnak lenni annyit jelent, hogy elveszünk, amire szükségünk van, és hazáig puhítjuk a nyereg vagy bármi más alatt, amin éppen ülünk. A genealogikus „tudáshoz” még akkor is ragaszkodni szokás, amikor a racionális elemzés ellentmond neki, ha másképp nem lehet, az ironia eszközével tartva fenn az egységet a kettő között – mint azt a családja római eredetének legendáját (*gens Cossutia!*) nagy becsben tartó Kossuth Lajos is tette.⁶

Milyen ősből épített tehát magánmitológiát Zrínyi Miklós, kiket választott ki a milliányi lehetséges felmenőből? (Azaz, másképp fogalmazva: melyek személyiségének azon alapvonásai, amelyekre nem akart okszerű magyarázatot adni sem magának, sem másnak?) Valahogy így hangozna az irodalomtörténeti kérdés a Zrínyi-genealógia kapcsán. A válaszkísérlet előtt azonban, kiindulópontként, mindenképpen fel kell hívnunk a figyelmet két problémára, amellyel hősünknek is szembe kellett néznie. Az elsőt mai terminológiával úgy fejezhetnénk ki: Zrínyi sikerorientált személyiség volt, azaz költőként, katonaként és politikusként egyaránt küzdelemnek, harcnak fogta fel a mindennapi létet s győzelemre törekedett annak minden területén. Ugyanakkor, némileg paradox, ám a kor ambivalens értékviszonyait leképező módon, a sikert morális szempontból nem látta igazolhatónak, csupán pragmatikus oldalról ismerte el. Egyszerűbben szólva: Machiavelli után a politikai érvényesülés legitim eszközének számít a hitszegés, a színlelés, az időben alkalmazott kegyetlenség, a titok manipulálása, s akár hívó ember valaki, akár nem, tudja, hogy sikert csak ezek hozhatnak. Aki hatalmat és befolyást akar, annak „nagy szenteskedőnek és színlelőnek kell lennie; olyan ostobák az emberek, s olyannyira csak a mának élnek, hogy aki be akarja csapni őket, mindig megtalálja köztük a maga emberét”, hangzik a szabály – ám könnyen belátható, hogy a szabály Istenhívó és a keresztény morálhoz ragaszkodó alkalmazóját mindennek belátása nem töltötte el maradéktalan örömmel.⁷ Ebből a paradoxonból adódik Zrínyi személyiségének egyik legfontosabb vonása, a nosztalgikus heroizmus, a vonzódás a vert hősköz, a reménytelen,

⁶ Kossuth maga a legendáról így nyilatkozott: „Érdi János említé nekem réges régen, hogy Erdélyben találtak fel pénzt az én nevemmel: »L. Kossuthius«. Később Londonban a British Museumban magam is láttam ily érmet. Utána járván a dolognak, megtudtam, hogy Rómában a pénzverési jogot triumvirek bírták bérbe. Ezeknek a triumvireknek megvolt az az előjoguk, hogy nevüket rátehették a pénzre. De volt nekem más ősi jogom is! Athénben egy Acropolist szintén egy Kossuth épített. Ezeknek az ősiségeknek azonban véget vet IV. Béla király donációs levele, melyből kitűnik, hogy elődöm Glád, ősz szittyá származás.” A római eredetet felemlítő – és az iménti idézetet közlő – NAGY Géza szerint „bármily tréfás hangon szól is Kossuth családjának a római *gens Cossutia*-val való kapcsolatáról, egyes levelei mutatják, hogy ez a gondolat nagyon foglalkoztatta s hiit is benne vagy legalább nem tartotta teljes képtelenségnek” (*Kossuth Lajos eredete*, Turul, 1894, 51). Hasonlóan tanúskodik THALY Kálmán, *Kossuth Lajos három vitéz őse és a család címerlevele*, Turul, 1894, 153–163; ő Kossuth fiaitól személyesen tudja, hogy apjuk és londoni tanáraik szájából „a Zeus-templom építető Cossutius emléke gyakori földézésének nem csekély része vala abban, hogy ők mindketten [sic!] a mérműki pályát választották szakmájokul.” (154.) – A hivatkozásokért Szörényi Lászlót illeti köszönet.

⁷ Az idézet: Niccolò MACHIAVELLI, *A fejedelem*, kiad. HERCZEG Gyula, Bp., 1987, 96–97 (LUTTER Éva ford.). A morális paradoxonról és annak Zrínyire gyakorolt hatásáról: BENE Sándor, *A hír és a közvélemény koncepciójának formálódása Zrínyi Miklós műveiben (A világszínháztól a politika színházáig)*, ItK, 1996, 369–394.

gigászi küzdelemben elbukott héroszokhoz – a bukás egyúttal fényes erkölcsi győzelem a zsarnokság, a vak végzet erői ellen, az alvilág hatalmaival szemben. A Zeusszal szembe szálló Prométheusz, az Olümposz ellen törő Enkeladosz és gigász-testvérei, a Héra iránti szerelméért kerékhez kötözött Ixión, a Földet vállán tartani kényszerülő Atlasz, az öngyilkosságba menekülő Aiasz, a szerelem áldozatává lett Sámson éppúgy kiemelt figurái Zrínyi költői magánmitológiájának, mint a betolakodó trójaiakkal szembe szálló, itáliai hazáját és szerelmét védő, de a fátum (a történelem fátuma) által bukásra ítélt Turnus vagy az ugyancsak hazájáért halált vállaló Hektór. De maga a dédapa, az eposzban megénekelt Zrínyi is mint „Szigetnek Hektora” jelenik meg képzeletében; az *Obsidiót* kísérő epigrammaciklusban például így mutatkozik be: „Mint Hektor Trójának, / Ugy én Szigetvárnak / Erős őrzője voltam...”⁸ Lefordítva mindezt a *stematographia* műfajára, olyan távoli ősökre volt szükség – a valódiakon és a közeliakon túl –, akikben már eleve adott volt ez a fátum által kikényszerített heroikus magatartásforma és az erkölcsi győzelmet adó, de legalább a bűnök alóli feloldozást jelentő elbukás. Valahogy úgy, mint Attila, a hun/magyar király, aki „Isten haragjának szelleti”, azaz a Szentlélek tisztító erejű tüze volt, s ilyen minőségében „nyargalt” végig a bűnös Nyugat népein, ám Isten, haragja betelven, el is vetette magától annak eszközét.⁹

Az európai (és Kézai óta a hazai) historiográfiában a magyarság őseinek tekintett hun nép kapcsán azonban rögtön fölvetődik a másik fontos kérdés is: a család (*familia*), a nemzetség (*gens*) és a nemzet (*natio*) összetett viszonya Zrínyi, pontosabban a Zrínyiek esetében.¹⁰ A köztudottan horvát eredetű nemzetség tagjai a mohácsi vész, illetve a kettős királyválasztás óta rendületlenül a Habsburg oldalon álltak, lojalitásuk töretlen volt – ami a genealógia kódjára fordítva annyit tesz, hogy legalább sejtetni tanácsos volt a Habsburgokkal közös leszármazás lehetőségét. Másfelől a Zrínyiek lojalitása államjogilag a *magyar* szent korona irányában érvényesült, ezért a nemzetség leszármazását valamilyen módon kapcsolatba kellett hozni a hunokkal, Attilával; ezt a kívánalmat viszont nem volt könnyű egyeztetni a családon belül is élő tradícióval, a Subics-eredet hagyományával. Különösen nem úgy, hogy közben a különállást is hangsúlyozni kellett volna. Zrínyi Miklós kora a korai nacionalizmus kibontakozásának, a nyelvi-kulturális ébredésnek az időszaka Horvátországban; a Zrínyiek esetében a nemzetség meghatározó jelentőséggel bírt a nemzet szempontjából is (akár Zrínyiek, akár Subicsok, a terület legkiemelkedőbb dinasztiáinak egyike), márpedig a horvát politikai nemzet ekkor, a 17. század közepén

⁸ A Hektor-epigramma: ZRÍNYI Miklós *Összes művei*, I, kiad. KLANICZAY Tibor, Bp., 1958, 391. Vö. még a következő helyeket: *Idillium* I, 45; *Arianna sírása* 35–36; *Szigeti veszedelem* VI, 67 = *i. m.*, 20, 368, 152; levele Rucsics Jánoshoz (1658), Montecuccolihoz (1662) = ZRÍNYI Miklós *Válogatott levelei*, s. a. r. BENE Sándor, HAUSNER Gábor, Bp., 1997, 109–111, 193–199.

⁹ Az idézet az Attila-epigrammából: ZRÍNYI Miklós *Összes művei*, I, id. kiad., 390. Zrínyi Attila-képeről: SZÖRÉNYI László, *Zrínyi és Attila* = SZ. L., *Hunok és jezsuiták*, Bp., 1993, 11–14.

¹⁰ A terminológiai kérdések boncolása nem tartozik e dolgozat tárgykörébe; a magunk részéről végig a fenti, némileg pontatlan köznyelvi kifejezéseket használjuk, már csak azért is, mert maga a *Stematographia* szerzője is ugyanígy jár el (pl. sokszor a *familiával* helyettesíti a *gens* kifejezést); a szigorúbb tudományos terminológia lehetőségeiről: FÜGEDI Erik, *Az Elefánthyak: A középkori magyar nemes és klánja*, Bp., 1992, 5–25.

különösen nagy energiákat összpontosított a Magyar Királysággal való egyenjogúság hangsúlyozására. Az első szisztematikus Horvátország-történet, Ráttkay György *Memoriája* (1652) igen nyíltan veti fel az államjogi kérdést (a horvát, a szlavón és a dalmát „királyságokat” nem fegyverrel hódították meg az Árpádok, nem lehetnek tehát *partes subiectae*, azaz a magyar koronának alávetett részek, sokkal inkább társországok – *regna socia*), s határozottan kiáll az illírek ősisége mellett, akiknek államai a magyarnál régebbiek voltak. Nem véletlen, hogy a Ráttkay-história ajánlásának címzettjei éppen a „horvát dinaszták”, Zrínyi Miklós és Péter – az egyenrangúság gondolatának tehát valamiképpen meg kellett jelennie az általuk rendelt, finanszírozott és felügyeletük mellett készült családtörténetben is.¹¹

Ezekre a problémákra a Zrínyi-*stematographia* sajátos, invenciózus, olykor egyenesen szellemes megoldásokat kínál. Lássuk, ki volt az, aki a munkát elvégezte, akit Zrínyi Miklós kiválasztott (majd halála után öccse, Péter is változatlan feladatkörrel alkalmazott) a család történetének megírására. Mit tudunk a *Stematographia* szerzőjéről, Marcus Forstallról – Forstall Márkról?¹²

2. A szerző és műve – Marcus Forstall és a *Stematographia*

Forstall ír származású szerzetes volt, az ún. ágostonos remetékhez tartozott. Születési helye és születésének időpontja ismeretlen. Tanulmányait, hasonlóan sok honfitársához,

¹¹ Georgius RÁTTKAY [RÁTTKAY György], *Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*, Viennae, 1652, 70–71. A horvát nemzettudatról a 17. században, Ráttkay szerepéről annak alakításában lásd BENE Sándor, *Egy kanonok három királysága: Ráttkay György horvát históriája*, Bp., 2000.

¹² Marcus Forstall életrajzát – ahol más forrásra nem hivatkozunk – a következő munkák alapján állítottuk össze: Johannes Felix OSSINGER, *Bibliotheca Augustiana historica, critica et chronologica*, Ingolstadii, 1768, 363–364; Xystus SCHIER, *De monasteriis provinciae Austriae ordinis fratrum eremitarum Sancti Patris Augustini succincta notita*, Viennae, 1776, 26, 31; Franjo RAČKI, *Acta coniurationem bani Petri a Zrinio et comitis Francisci Frangepani illustrantia*, Zagrabiae, 1873, 209, 340, 346; PAULER Gyula, *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése*, Pest, 1868, I, 352, II, 149; *Catholic Episcopal Wills*, Archivium Hibernicum, III–IV (1910), 79–80 (szignálatlan forrásközlés, Forstall végrendelete); B. JENNINGS, *A Propaganda Fide Letter-Book Concerning Ireland, 1672–1677*, Archivium Hibernicum, XVIII (1955), 20–21; Uő., *Ireland and Propaganda Fide, 1672–1676*, uo., XIX (1956), 28–29, 47–48; Patrick Francis MORAN, *Spicilegium Ossoriense*, II, Dublin, 1878, 256–257; Johannes GAVIGAN, *De doctoribus theologiae O. S. A. in universitate Vindobonensi*, Augustinianum, V (1965), 298–301; Uő., *The Austro-Hungarian Province of the Augustinian Friars, 1646–1820*, Roma, 1975, I, 109–116, II, 10–11, 63–67, 115, 151, 157; *The Letters of St Oliver Plunkett (1625–1681), Archbishop of Armagh and Primate of Ireland*, ed. by mons. John HANLEY of the Irish College of Rome, Dublin, 1979; FALLENBÜCHL Zoltán, *Az Ágostonrendiek Magyarországon*, 62–64; CSEREI Mihály, *Erdély históriája 1661–1711*, s. a. r. BÁNKÚTI Imre, 81, 83–86; Forstall 1672-ben Grazban felvett könyvjegyzéke: Wien, Staatsarchiv, Österreichische Geheime, Staatsregistratur, fasc. 14, pars I, Kart. 18; a lékai ágostonos rendház alapítólevele (*Copia literarum fundationalium Nadasdianarum pro religiosis ordinis Eremitarum S. Patris Augustini Oppidi Leuka*, Bécs, 1655. nov. 1.): MOL, P 108, Respos. 1, fasc. J, nr. 138. A különböző forrásközlések, levéltári dokumentumok és szakirodalmi hivatkozások összegyűjtésében nyújtott segítségükért köszönet illeti R. Várkonyi Ágnes, Pintér Márta Zsuzsannát, Fazekas Istvánt és Márkus Zoltánt.

akik a protestáns elnyomás és az üldöztetés elől külföldre menekültek, Spanyolországban végezte: a valladolidi Szent Gábor kollégiumból a salamancai egyetemre kerülve 1648-ban fejezte be a teológiai fakultást. (Teológiai doktorátusát 1655-ben a bécsi egyetemen szerezte meg.) Az 1640-es évek végén, de legkésőbb 1651-ben érkezett rendjének osztrák–morva tartományába, nem sokkal később tehát, mint a szintén ír származású (és szintén ágostonos) Donellan Miklós (Nicolaus Donellan), akit jól ismerünk a Wesselényi-féle mozgalom perirataiból: a Nádasdyak környezetében felbukkanó pap, a bécsi egyetem teológiatanára töltötte be 1670-ben a közvetítő szerepét az udvar és az országbíró között, s a későbbi években is Lipót császár bizalmas tanácsadójának számított.¹³ Forstall Márk részben az övéhez hasonló (ha nem is ilyen magasra ívelő) pályát futott be. 1651-ben Brnóból (ahol az alsóbb fokú tanulmányokat vezette) a grazi rendházba került, s szépen haladt előre a mind jelentősebb tisztségek betöltésében: 1653-ban magiszterként a teológiai kurzus vezetője, tanulmányi igazgató (*regens studiorum*), majd *definitor* lett, azaz a rendi adminisztrációban is feladatot kapott. Neve Donellanéval együtt 1655-ben ott szerepel a Nádasdy-uradalomban felállítandó lékai (Lockenhaus) rendház Bécsben kelt alapítólevelén mint az osztrák provincia definitora. Ugyanettől az évtől kezdve a morvaországi zabrdovicei premontrei iskola teológiatanára volt, ahol nyilvános dispután is elnökölt, mint azt az 1658-ban, Prágában megjelent *Gratia Dei enchiridion* című könyvecske is bizonyítja.¹⁴ 1659-ben Bécsben igen magas egyházi tisztséget kapott: az újjászerveződő osztrák ágostonos provincia főnökévé választották.

Ebben a tisztségben azonban kiütköztek jellemének árnyoldalai is. Forstall vasfegyelmet követelt meg rendtársaitól (a viselkedés, az öltözködés, a hajviselet szabályozását beleértve); eltávolította a rendből a lázadó szellemű Aurelius Ödert (1660), és összeütközésbe került – talán régebbi keletű ellentétek miatt – Hieronymus Hufnagellal (1661), akinek igyekezett megakadályozni brnói perjellé történő kinevezését. Hirtelen haragú, a nézeteltérések „rendezésében” olykor a tettelegességtől sem visszariadó tartományfőnök lehetett. Talán ez is hozzájárult, hogy az 1662-i tartománygyűlésen leváltották tisztségéből, s helyére Alfons Mitisini, a neve ellenére sváb származású szerzetes került. A szakirodalomban fölvetődött, hogy Forstall sorozatos botránnyainak hátterében esetleg nem-németajkú volta állt, valamiféle etnikai leszámolás a külföldiekkel az osztrák rendtartományon belül, ez azonban nehezen volna bizonyítható. Tény viszont, hogy a következő években mintha minden és mindenki összeesküdött volna ellene. A grazi rendházba húzódó Forstall állítólag felbujtott három filozófushallgatót, akik éjszaka megtámadták és megverték a perjelt, Georg Turnert, s megfenyegették, hogy a bántalmazás folytatódik,

¹³ Lásd Inhaber HÖRMANN, *Nicolaus Donellan: Ein Ire auf dem moralteologischen Lehrstuhl der Universität Wien, 1644–1679 = Festschrift Franz Loidl*, Hrsg. Victor FLIEDER, Elisabeth KOVÁCS, Wien, 1970, 65–95.

¹⁴ *Gratia Dei enchiridion, ad sex ultimas quaestiones Primae secundae, sub regimine Reverendissimi et ampliss. Domini Godofredi Olenii [...] publico certamini expositum a R. P. Relig. et Doctissimis PP. et FF. eiusdem Monast. Professis [...] Praeside R. P. Mag. Fr. Marco FORSTAL, Ord. Erem. S. Augustini, e gremio celeberrimae et intiquissimae Univ. Viennensis Doctore Theologo, et in praefato Monasterio Professore, Praegae, 1658.*

ha nem mond le előjárói tisztéről. Ugyanezen az őszön, 1662-ben, Forstall – a rendházon kívül, laikusok szeme láttára – heves vitába keveredett az új defintorral, Erthinod Cordinnel, akit nagy megbotrányozást keltve immár személyesen vert agyba-főbe. Ellenségei (mint például maga Turner, valamint Hufnagel öccse, Gabriel, aki időközben az új tartományfőnök, Mitisini titkára és bizalmasa lett, valamint a csak később színre lépő Caesarius Syrott) nem késlekedtek a válasszal: közbenjárásukra 1663 augusztusában a remete ágostonosok generális perjele, Pietro Lanfrancini megfosztotta minden tisztségétől és örök időkre kitiltotta Forstallt az osztrák rendtartományból, és kötelezte az eljárás (vizsgálóbizottságok felállítása, nyomozás stb.) költségeinek megtérítésére. A döntést formálisan az 1664. január 22-i rendi káptalan szentesítette, ezt azonban a forró fejű ír már nem várta be: nyilván korábbi kapcsolataira építve – talán éppen Donellan közbenjárására – Zrínyi Miklós szolgálatába állt. Dokumentumokkal (a történetíró Ráttkay György neki címzett leveleivel) csak 1663 tavaszától (május 7. és 15.) igazolható jelenléte,¹⁵ de valójában már korábban ott kellett lennie, hiszen mindkét levél a Zrínyi-genealógia tárgyában íródott, amelynek elkészítéséhez komoly forrásgyűjtésre és előtanulmányokra volt szükség. A grazi botrány után tehát Forstall feltehetőleg azonnal távozott Csáktornyára, talán már 1662 októberében vagy novemberében. Magából a *Stemmatographiából* tudjuk, hogy Zrínyi Miklós neki adományozta a Stridóban, Szent Jeromos feltételezett szülőhelyén épült kis kápolnát és a hozzá tartozó szerény birtok jövedelmét – Ráttkay György már ide címezte két levelét. Ellene összefogó rendtársain – új patrónusának nyilvánvaló segítségével – Forstall nemes bosszút állt. Már 1663-ban katonák (természetesen csáktornyai katonák) élén egy luthenbergi pincében lefoglalta és magával vitte azt a tizenöt hordó bort, amelyet a gazda – micsoda véletlen! – éppen a grazi ágostonos rendházba készült útnak indítani. A zsákmányszerző akciót 1666 szeptemberében megismételte, mentségül azt hozva fel, hogy a Grazban perköltség fejében lefoglalt javaiért kellett kárpótolnia magát.

A Zrínyiek családtörténetének ügyében 1663 tavaszán kezdődik az intenzív levelezés. A Forstall-anyagból kiderül, hogy nemcsak Miklós, hanem Péter is ügyködött a terven (például ő rendelte meg a trogiri városvezetésnél a levéltár Brebiriekkal kapcsolatos dokumentumainak másolatait); valamint az is, hogy felmerült a már több velencei család genealógiáját megfelelő formában megíró padovai történetíró, Giacomo Zabarella neve mint lehetséges szerzője (ő maga ajánlkozott, „összekötője” a csáktornyai várnagy, az olasz Giacomo Morbidelli volt).¹⁶ Ugyanezekből a hónapokból származnak azok a levelek, amelyekben Dianesevics Miklós (zágrábi kanonok) és Ladányi Ferenc (a Draskovics

¹⁵ A levelek közül: BENE, 11. j.-ben *i. m.*, 244–248. Eredetijük: Arhiv Hrvatske, Zagreb, Obitelj Zrinski (a továbbiakban: AH), fasc. 280, conv. B 47–52.

¹⁶ Giacomo ZABARELLA, *Trasea peto, ovvero origine della serenissima famiglia Zeno di Venetia*, Padova, 1646. A *Bevezetőben* (sztlan) eldicsekszik vele, hogy kitarító fáradozásával már „sok jeles itáliai és európai család” genealógiáját állította össze. A Morbidellihez, Csáktornyára írott levele (Padova, 1663. július 28.): AH, fasc. 280, conv. D 67–68.

család titkára) válaszolnak a Zrínyi-ösökről feltett kérdésekre, nem Forstallnak, hanem közvetlenül Zrínyi Miklósnak.¹⁷

Az eddigiekből elég egyértelműen gyanítható: az ír szerzetesre azért esett Zrínyi Miklós választása, mert szemben például az arisztokrata történétíró Ráttkay György báróval, őt nem befolyásolták családi kötődések, szűkebb pártérdekek, s némileg kiszolgáltatott helyzete szintén lehetővé tette a szoros ellenőrzést munkájának ideológiai vonatkozásai felett. Ugyanakkor azonban magas képzettsége garantálta, hogy önállóan is tudott dolgozni, azaz nem kellett kézen fogva vezetni, lépésről lépésre orientálni. Hasznos szolgálatokat tehetett mint egyházi ember is: a családnak szüksége volt udvari papra, s az ezzel kapcsolatos teendőket Forstall különösebb megerőltetés nélkül elláthatta történétírói munkája mellett. A barátjának Zrínyi környezetében betöltött szerepére nézve fontos utalásokat tartalmaznak az 1670–71-es per vallomásai. Ezek szerint nemcsak papi, hanem titkári feladatokat is ellátott Zrínyi mellett; egy asztalnál evett vele (ő lehetett tehát a „páter”, akiről Bethlen Miklós is megemlékezik 1664-es csáktornyai látogatása leírásakor).¹⁸ Fizetése évi 150 birodalmi tallér volt, s 1663-tól ő intézte a külföldi levelezés egy részét (a *Stemmatographia* első fejezetében idéz is bőven e levelekből). Magát a család-történetet – mint a címlapon vallja – Zrínyi Miklós megbízásából kezdte írni, s annak hirtelen halála után az özvegy, Löbl Mária Zsófia támogatása mellett fejezte be. Az első, *A Zrínyiek mostani helyzete* című fejezet 1663-tól együtt halad az eseményekkel, egészen 1664. november 18-ig, Zrínyi Miklós haláláig. A második részt (a tulajdonképpeni család-történetet) 1665 elején zárta le Forstall (Miklós fiát, Ádámot, kétévesnek mondja, s tudomása van már Zrínyi Péter 1665. január 24-i báni kinevezéséről). A kursaneci vadászbaleset után a haldokló Zrínyi neki és a szintén jelen lévő Guzics Miklósnak mondja el végakarata szóbeli kiegészítéseként: minden csáktornyai ingó és ingatlan vagyona a várnéppel és a szolgálkával együtt az özvegyet, Löbl Mária Zsófiát illeti.¹⁹

Zrínyi Miklós halála után Forstall a család szolgálatában maradt, Zrínyi Péter saját fiának, János Antalnak nevelését bízta rá, s többször megfordult Velencében (1666 szeptemberétől 1668 júniusáig), ahol ő intézte a család ősi velencei patríciátusának igazolását a Signoria előtt, 1667 nyarán. Itteni tartózkodásai során az ágostonosok Szent István rendházában lakott,²⁰ innen írta leveleit Rómába, Joannes Luciusnak (Giovanni Lucio, Ivan Lučić), a horvát történétírónak.²¹ Közben a renden belüli ügyei is kedvező fordulatot vettek: 1666-ban új eljárást kért, s az ismét felálló vizsgálóbizottság, amelyben Donnellan is helyet kapott, nem hagyta helyben a korábbi, elfogult ítéletet. (Az igazsághoz tartozik, hogy nem is változtatott rajta – a halogatás taktikáját választotta.)

¹⁷ Dianesevics Miklós Zrínyi Miklósnak (Zágráb, 1663. május 13.): uo., conv. D 108; Ladányi Ferenc Zrínyi Miklósnak (h. n., 1663. május 16.): uo., conv. D 60–62.

¹⁸ BETHLEN Miklós *Élete leírása magától* = KEMÉNY János és BETHLEN Miklós *Művei*, s. a. r. V. WINDISCH Éva, Bp., 1980, 600.

¹⁹ Zagreb, Kaptolski i nadbiskupski arhiv, Loc. cred. Z. 163 (*Postulatio Comitissae Sophiae a Löblin*, 1670); vö. Emil LASZOWSKI, *Gróf Zrínyi Ádám 1662–1691*, Zrínyi-dolgozatok, III (1986), 65–66.

²⁰ A rendház képe és részletes leírása megtalálható: Johannes G. GRAEVIUS, *Thesaurus antiquitatum et historiarum Italiae*, V, 2, Lugduni Batavorum, 1722, 22–27.

²¹ Lucio válaszlevelei: AH, fasc. 280, conv. B passim.

Forstall 1669-ben hosszabb nyugat-európai útra indult Zrínyi János Antal kíséretében (feltehetően politikai megbízatással is, erről azonban csak sejtéseink lehetnek), ahonnan az év karácsonyán tért haza. A következő, 1670. év életének legismertebb szakasza: ő közvetített az udvar és Zrínyi Péter között. Cserei Mihály szerint őt használták fel, hogy urát Bécsbe csalja, ám az árulás vádját Zrínyi Péter maga cáfolja a császárnak írott levelében. Forstall annyit vallott a vizsgálóbírák előtt, hogy mindig igyekezett csillapítani az indulatokat, a felkelés konkrét terveibe pedig sem Frangepán, sem Zrínyi nem avatták be. Igaz, már-már gyanút ébreszthet az a buzgalom, amellyel Lipót császár a következő években ostromolta a pápai kúriát Forstall püspöki kinevezése érdekében, az ügy azonban lassan haladt. Forstall könyvtárjegyzékét 1672. február 6-án vették fel Grazban; a források utalása szerint feltehetőleg a lengyelországi rendtartományban töltötte a várakozás éveit mint *regens studiorum*, tehát alaposan visszaminősítve. 1675-ben ismét Bécsben találjuk; végül 1676-ban érkezett meg a várva várt kinevezés: hazájában, Írországból nyerte el a kildare-i püspökséget, amelyet nagy ambícióval vezetett, s Oliver Plunkett közbenjárásával azt is sikerült elérnie, hogy 1678-ban egyházmegyéjéhez csatolták a szomszédos leighlini püspökséget is. A bővítésnek siralmasan prózai anyagi indokai voltak: a kildare-i megye éves jövedelme nem érte el a 15 font sterlinget, ami a napi megélhetéshez is kevés volt, nemhogy a más körülményekhez szokott Forstallt kielégíthette volna. További sorsáról szűkszavúan szólnak a források. Az angolok üldözése elől folyton rejtőznie kellett, félillegalitásban élt, titokban szentelt papokat; előfordult, hogy szabad ég alatt hált, erdőkben bujkált üldözői elől. 1681. február 25-én fogságba esett, és kétéves raboskodás után, ahonnan már magas állású pártfogói sem szabadíthatták ki, 1683. február 7-én halt meg Dublinban.

Írtaikat és könyveit unokaöccsére, Richard Butlerre hagyta, s ezekről a továbbiakban semmilyen híradás nem szól – pedig minden bizonnyal értékes anyagot őrzött magánál. Talán valamelyik ír levéltárból egy nap még előkerülhetnek Vitnyédy István, Zrínyi Miklós és Zrínyi Péter ma még ismeretlen autográf levelei. Addig azonban be kell érünk azzal, ami itt maradt – és ez sem kevés. A több száz lapnyi iratanyagot az összeesküvés bukása után elkobozták és Bécsbe szállították; ami a Haus-, Hof- und Staatsarchivban együtt maradt belőle, nyilván érdektelen volt a periratok összeállítása szempontjából. A Bécsben *Zrinyische Familienakten* címen, „fasc. Hung. 280–281” jelzet alatt őrzött dokumentumokat mindazonáltal még a korban hozzáértő levéltáros rendezte konvolukrumokba, rövid, német nyelvű tartalomismertető indexszel látva el mindegyiket. Az első világháború utáni iratmegosztás következtében 1928-ban Budapestre, a Magyar Országos Levéltárba kerültek az akták, majd a háborús jóvátételi megállapodás értelmében 1958-ban Jugoszláviába; ma a zágrábi Horvát Állami Levéltár (Državni arhiv Hrvatske) őrzi őket, *Akta Zrinski-Frankopani* címen, az eredeti fasciculus- és konvolukrumbeosztásban.

Mit tartalmaz a Forstall-anyag? Az első nyolcvan lapon megtalálhatók a velencei patriciátus igazolásának okmányai, egy rövid jelentés, amely tanúsítja, hogy a család megbízottjaként Forstall járt el a Signoriánál, valamint az igazoláshoz szükséges dokumentumok. Köztük a Brebiri Pál bán részére 1314-ben Giovanni Soranzo dózse által

kiállított oklevél a patriciátusról; Ferdinánd király 1554-i adománylevele, amellyel megerősíti Zrínyi Miklóst Csáktornya birtokában, és némileg megváltoztatja-kiegészíti az ősi címet; megtalálható Lajos király 1347-i, Zrin várát adományozó oklevele vagy a Zrínyi Péter nevezetes, 1663. október 16-i török elleni csatájáról szóló följegyzés, ezúttal horvát nyelven (eddig egy Velencében kiadott, ezzel nem egészen megegyező olasz röplap nyomán ismertük).²²

A második rész értékes történeti forrásanyag: Forstall levelezése a kor neves – és az ő témájával is foglalkozó – történészeivel. Sajnos csak a válaszlevelek maradtak fenn, ezek azonban kivétel nélkül autográf írások. Itt találjuk Joannes Lucius Forstallhoz írt tizenkét levelét a Zrínyi-genealógia ügyében, 1666-tól 1668-ig; továbbá Lucius levelét Zrínyi Péterhez, amelyből kiderül, hogy a bán többeket is megbízott az előkelő horvát családok fényes történetének kidolgozásával, Forstall munkája – pontosabban annak folytatása a hatvanas évek közepén – tehát csak egy része volt az akkori horvát bán nemzeti irányú családtörténet-projektjének.²³ Itt van Rátkay György említett két levele Forstallhoz, itt vannak Gualdo Priorato levelei szintén Forstallhoz és Zrínyi Péterhez (utóbbiak 1668-i keltezéssel). S hogy most már csak a jelentősebbeket emeljük ki: itt olvasható a *Stemmatographia* 1667-i kivonata (ezt mutatta be Forstall Velencében); a legrégebb időkről szóló rész, Zrínyi Péter stílusának és szájízének megfelelően, nem holmi gótokig, hanem a Subics–Subicius–Sulpitius etimológiának megfelelően Sulpicius Galba császárig, s rajta keresztül Juppiterig és Mínos feleségéig, Pasiphaeig viszi fel az eredetet.²⁴ Itt van a Zrínyi-genealógiának egy, az elkészült *Stemmatographiára* utaló vázlata, s itt vannak az *arborok*, a családfa-vázlatok, amelyeken Zrínyi Miklós és Péter leányágon rokonságba kerül a görög császároktól Szkander bégen és Kasztrióta Jánoson keresztül a bizánci császárokig és az éppen uralkodó török szultánig mindenkivel, aki tekintélyt biztosíthat vagy számít az európai politikában.²⁵ Itt láthatóak majd kétszáz lapon Forstallnak a csáktornyai levéltárban készített kivonatai és teljes oklevélmásolatai – rendkívül fontos források, hiszen segítségükkel rekonstruálható az elveszett vagy azóta is lappangó Zrínyi-levéltár anyagának nagyobb része.²⁶ S itt van végül maga a *Stemmatographia*, a jegye-

²² A felsorolt iratok: AH, fasc. 280, conv. A 3–75, passim; a Zrínyi Péterről szóló tudósítás: uo., 12–15, vö. az olasz változattal: PETÁK Eleonóra, *Illusztrált velencei röplap Zrínyi Péter 1663. október 16-i csatájáról*, Hadtörténelmi Közlemények, 1985, 682–689.

²³ A levél eredetije: AH, fasc. 280, conv. B 38–39 (Roma, 1666. szept. 4.); közölte: Miroslav KURELAC, *Ivana Luciusa-Lučića povijesti roda Zrinskih i njegove veze s banom Petrom Zrinskim*, Zbornik Historijskog zavoda Jugoslavenske akademije, 8 (1977), 129–130. A tanulmány (101–132) alapos elemzést ad a Forstall–Lucius kapcsolatról, mélyen elítélve a Forstall-féle udvari történetírást és a hamisítások gyakorlatát. Hasonlóképpen UŐ., *Ivan Lučić povjesničar: Život i djelo* = Ivan LUČIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, uredili Jakov STIPIČIĆ, Miroslav KURELAC, Split, 1979, 34–35.

²⁴ Fontos a befejezés is; a *Stemmatographia* végén, 1665-ben még azt írta Forstall Zrínyi Miklós haláláról: „ab apro, certe in aprorum venatione” (vadkan által, de legalábbis vaddisznó-vadászaton) következett be; a színopszis végén viszont: „in aprorum venatione, incertum an apro” (vaddisznó-vadászaton, de kétséges, hogy vajon vadkan által) történt – érdekes szövegváltozat... (Az utóbbi: AH, fasc. 280, conv. B 78.)

²⁵ A felsorolt iratok passim: AH, fasc. 280, conv. B 1–130.

²⁶ AH, fasc. 281, conv. A 1–192. A levéltár rekonstrukciójához maga Forstall ad segítséget, amikor tudósít róla, hogy az ő idejében létezett egy iratkatalógus (*registrum literarum*), amely 62 fasciculus iratról tud,

tektől, az anyaggyűjtéstől kezdve az első fogalmazványon át a teljes kidolgozásig, egy szépen olvasható tiszttázig.²⁷

Ezt a gazdag anyagot a maga teljességében Széchy Károly tekintette át utoljára a század elején Bécsben. Jelentős részét le is másolta, illetve másoltatta feleségével, s amit tudott, azt beépítette nagyszabású, ötkötetes Zrínyi Miklós-életrajzába. De mind rá, mind a többi kutatóra, akinek megfordult a kezén a Zrínyi-genealógia, jellemző volt, hogy annak főként csak egy része (a *Stemmatographia*) érdekelte, s abból is csak a történeti forrásértékre koncentráltak. Ebben legalább egybehangzóak a vélemények: mivel Forstall az utolsó volt, aki a maga integer mivoltában használhatta tudományos kutatás céljaira a csáktornyai Zrínyi-archívumot, genealógiájának 1347 (azaz Zrin várának adományozása) utáni része teljes hitelt érdemel. Ugyanakkor azonban nem tette fel senki a kérdést: milyen célt szolgált 1663–64-ben a Zrínyiek családtörténetének megírása, azaz mit akart Zrínyi Miklós, illetve vele ebben együttműködő fivére, Péter elérni a *Stemmatographiára* adott megbízással? Másrészt senki sem vizsgálta Forstall művét a műfaji tradíció irodalomtörténeti összefüggéseiben. Széchy Károly volt talán az egyetlen, aki kiemelte Zrínyi Miklós irányító-sugalmazó szerepét (például „józanító befolyását” abban, hogy Forstall nem tudta minden hagyományos elképzelését beépíteni a végső kidolgozásba), valamint a családi szájhagyomány és az identitástudat jelentőségét (véleménye szerint az egész mű nem más, mint a Zrínyiek családi hagyományainak színező feldolgozása).²⁸ Noha konkrétan az utóbbi észrevétel nem állja meg a helyét (a *Stemmatographia* éppen hogy szemben áll a Subics-eredetet valló családi hagyománnyal), mégis érdemes lesz ezen a nyomon tovább haladni. A történeti és irodalomtörténeti kontextus felvázolása nélkül ugyanis nem érthetjük meg a mű aránytalanságait (mert ilyenek is vannak bőven, elég például arra gondolni, hogy Zrínyi Miklós és Péter bemutatása nem kap megfelelő terjedelmet a genealógia végén – a *Stemmatographia* befejezése igen sietősen összecsapottnak látszik). A továbbiakban kizárólag az 1665-ben befejezett latin nyelvű *Stemmatographiára* koncentrálnunk (a későbbi, 1666–68-as, részben olasz nyelvű változatok létrejöttének körülményeiről korábbi tanulmányban szoltunk).²⁹

Az első kérdéskör (miért készült a *Stemmatographia*?) tekintetében célszerű lesz abból a fejezettervből kiindulni, amelyet Forstall feltehetőleg még az első szövegezés előtt, Zrínyi Miklós életében, 1663-ban vetett papírra.³⁰ Elképzelése szerint a családtörténetnek négy fejezetből kellett volna állnia, a következő címeikkel:

birtokok szerint elrendezve, de ebből az anyagból ekkor már hiányzott 10 fasciculus, vö. AH, fasc. 280, conv. D 59. Forstall regesztái és másolatai alapján összesen 682 darab oklevél azonosítható, *numerus currens* számozással jelölt mindegyik. A levéltár használatát Zrínyi Miklós részletesen szabályozta 1662-i végrendeletében (az oklevelek „a legnagyobb kincsek”; a levéltár csak a leendő özvegy, Löbl Mária Zsófia és Zrínyi Péter együttes jelenlétében nyitható ki stb.): ZRÍNYI Miklós *Összes művei*, II, *Levelek*, s. a. r. CSAPODI Csaba, Bp., 1958, 389.

²⁷ Marcus FORSTALL, *Stemmatographia Mavortiae Familiae comitum de Zrin*, ms., 1665; AH, fasc. 280, conv. E 1–152. (Külön összefűzött tiszttázat, a többi irattól elválasztva.)

²⁸ Vö. SZÉCHY Károly, *Gróf Zrínyi Miklós*, I, Bp., 1896, 5–31, ahol részletesen ismerteti a Forstall-anyagot.

²⁹ *Politika és genealógia: A Zrínyiek eredetéről*, Café Babel, 1996, 1, 27–38.

³⁰ AH, fasc. 280, conv. B 123.

1. *A Zrínyiek jelenlegi helyzete* (Status Zriniorum modernus);
2. *A Zrínyiek nemes leszármazása a női ágon* (Nobilitas Zriniana a foemina sexu);
3. *A nemzetség ősatya Ostrovius, ő szerzett neki nevet és székhelyet* (Ostrovius Totilae frater familiae Zrinianaе genearcha, ei nomen tribuit et sedem);
4. *A történet [folytatása] Pál ostrovicai gróftól* (Historia a Paulo comite de Ostrovicza).

Ezeket a szokásos kellékek foglalták volna keretbe: ajánlólevél, címerrajz, üdvözlő vers(ek) a szerzőhöz és a Zrínyiekhez, valamint a családfák (a Zrínyiek és oldalági rokonságaik leszármazásának grafikus ábrázolásai).

A tulajdonképpeni családtörténet tehát két nagyobb egységre, a kora középkori és az újabb kori részre oszlott (3. és 4. fejezet), míg az első kettő inkább a dinasztikus reprezentáció és a politikai propaganda céljait szolgálta volna. A Forstall-iratok egy utalásából sejthető, hogy felvetődött a *Stemmatographia* velencei publikálása,³¹ ami természetes lépés lett volna, hiszen a Zrínyiek itt rendelkeztek a legbiztosabb háttérrel, távol a bécsi hatóságok esetleges kellemetlenkedésétől. A terv, mint tudjuk, nem valósult meg, s ennek több oka is volt. Mindenképpen számolni kell persze a frissen megjelent Lucius-féle Dalmácia-történet hatásával,³² felmerül azonban a kompozíció retorikai szempontja, valamint a műfaj kérdése is. A kettős indíttatás, az aktuálpolitikai-publicisztikus és az átfogóbb reprezentációs, az adott, igen gyorsan változó politikai helyzetben (a török háború kitörése, a visszavonulás és a vereségek, Kanizsa sikertelen ostroma, majd Zrínyi Miklós váratlan halála) igen nehezen volt egyeztethető. Ebből adódik a végül elkészült mű legfőbb szerkezeti problémája: a szerző az 1663–64-es eseményekkel együtt haladva újra és újra reagál a változó körülményekre, rohan az események után s kényszerűségből folyton polémiába bonyolódik. Montecuccoli tábornok és a bécsi katonai és politikai vezetés defenzív magatartását bírálja a török elleni háborúban, Új-Zrínyivár felépítését határozottan a védelmébe veszi (holott a kortársak szerint az volt a háborút végül kirobbantó provokatív gesztus), a Zrínyi Miklóshoz szóló levelekkel (a pápától, a spanyol királytól stb.), a belőlük vett idézetekkel igyekezik igazolni hőse rátermettségét a keresztény seregek fővezéri címére, amelyet az végül nem kapott meg, tehát védekező alapállásból támad, holott az apológia műfaja nemhogy a genealógiának, hanem az egy személyre koncentrált laudációnak sem szerencsés kiindulópontja.³³ A fejezet szerencsésebb – és bővebb – kidolgozása egy marseille-i kiadványban napvilágot is látott, 1665 elején: a Johann H. Andtler neve alatt megjelent röpirat szorosan követi a *Stemmatographia* szövegét – könnyen lehet, hogy a szerző maga Forstall volt.³⁴ Korábbi tanulmányunkban érintettük a *Stemmatographia* propagandisztikus összefüggéseit,³⁵ így itt csak

³¹ AH, fasc. 280, conv. A 18.

³² Lásd erről a 29. j.-ben *i. m.*

³³ Erről a retorikai hibáról lásd KECSKEMÉTI Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Bp., 1998, 181.

³⁴ BENE Sándor, „Jöttem, láttam s elmenekültem”: *Johann Heinrich Andtler gúnyirata Montecuccoliról*, *Irodalomismeret*, 4 (1993)/1–2, 36–39.

³⁵ BENE Sándor, *A Zrínyi testvérek az Ismeretlenek Akadémiáján (Velencei karnevál)*, ItK, 1993, 650–668.

arra hívjuk fel a figyelmet, hogy minden bizonnyal ez a rész volt az, amely Zrínyi Miklós legszorosabb felügyelete alatt készült, és hangulata sokat megőrzött a csáktornyai „asztali beszélgetések” légköréből, témáiból. A politikai célzások mellett az erre utaló legbiztosabb jel az állítólagos „népi hiedelem”, a gigászoktól való leszármazás emlegetése a fejezet első soraiban. Tipikusan Zrínyi-gondolat, korábban szenvedélyes szerelmi költészetében használta fel a toposzt³⁶ (akárcsak az alvók ébresztésének, a pogány elleni harcra serkentésnek a motívuma, amely az *Áfiumból* köszön vissza).³⁷ A paradicsomi gazdagságú, termékeny Muraköz képe tudatosan vezeti be és ellenpontozza a török – és részben a császári csapatok – által végbevitt pusztítás bemutatását.

A végleges kidolgozás második egysége természetesen nem szerepelhetett az eredeti fejezettervben: Zrínyi Miklós halálának és siratásának leírása irodalmi szempontból kítűnően sikerült novella, az előjelek és a klasszikus reminiscenciák (Vergilius parafrazeált sorai) megadják a vadászbalesetnek a környezet és a kortársak által elvárt méltóságot, ugyanakkor meglebbentik a merénylet gyanúját is.³⁸

A vázlat második pontja, a Zrínyiek leányági rokoni kapcsolatainak összegzése elmarad, pontosabban beépül az egyenes ági genealógia részletezésébe. Ha összevetjük Forstall munkáját a magyar genealógiai irodalom egyik típuspéldájával, az Esterházy család 1700-ban kiadott *Trophaeum*ával, akkor látható, hogy az ilyen típusú rokoni kapcsolat, az ún. *affinitas* ott sem kerül külön fejezetbe, de sokkal nagyobb hangsúlyt kap, mint a Zrínyiek családtörténetében. Hogy csak néhány példát említsünk: a 13. századi Esterházy Péter felesége a Merovingoktól (egyenesen Chlodvigtól) származó Gilet Magdolna; a 14. században élt II. Esterházy György hitvese, Wertham Margit, a Nagy Károlyhoz fűző affinitást biztosítja, Kantakuzenus János oláh vajda leánya, Ilona (a 13. században élt Esterházy Imre asszonya) révén Jusztinianossal és a bizánci császárokkal kerülnek rokonságba a dinasztia tagjai, hogy a római Aniciusoktól eredő Frangepán Borbáláról (a 12. századi Esterházy Lajos feleségéről) már ne is beszéljünk.³⁹ A jelenségnek nyilván az a magyarázata, hogy a Zrínyieknél sokkal alacsonyabb sorból fölvergődött, homályos múltú, szoknyapolitikájával meggazdagodott nemzetség jobban rászorult az előkelő sógorságokra, mint a középkorban is országrésnyi területek fölött rendelkező Brebiriek leszármazottjai.⁴⁰ Forstall lényegében csak a Karlovics-rokonság kapcsán tesz egy elegáns kitérőt a római antikvitás irányába (hosszan idézi Livius históriájának a

³⁶ Vö. KOVÁCS Sándor Iván, *A lírikus Zrínyi*, Bp., 1985, 203.

³⁷ „De mi dolog ez, magyarok, hogy nem csak az őrállótok jelenségét hallván, hanem magatok szemével a veszedelmet látjátok, s mégis fel nem serkentek mély álmotokból?” ZRÍNYI Miklós *Összes művei*, I, id. kiad., 642.

³⁸ Az esetleges merényletről lásd BENE Sándor, *Bán a ravatalon, avagy: még egyszer Zrínyi Miklós haláláról*, Beszélő, 1997, 2, 100–114.

³⁹ *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasiannae, in tres divisum partes*, Viennae, 1700, XLV. sz., LII. sz., XLII. sz., XXVIII. sz.

⁴⁰ A leányági rokonságok hangsúlyozására felhívta a figyelmet BUZÁSI Enikő, *Fikció és történetiség az Esterházy család ősgalériájában és a Trophaeum metszeteiben = Történelem – kép: Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon (Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában, 2000. március 17.–szeptember 24.)*, szerk. MIKÓ Árpád, SINKÓ Katalin, Bp., 2000, 415–416.

Manliusokról szóló részeit, hiszen a 17. századi köztudat a Guzičs–Karlovics családot a *Manlia gens*hez kötötte). A másik lehetőséget – a Frangepánok eredetlegendáját – nem használja ki, mindössze röviden utal rá. (Aminek nyilván megvan a maga oka – de haladjunk sorjában.)

A szorosabb értelemben vett családtörténet második részével, az I. Brebiri Pál bántól (megh. 1312) a szerző koráig haladó elbeszéléssel itt nem foglalkozunk részletesebben. Részben azért, mert a *Stemmatographia* majdani kritikai kiadásának a feladata lesz a Zrínyi-levéltár rekonstrukciója alapján visszaigazolni Forstall állításait, amelynek most nem vághatunk elébe. Részben pedig azért, mert bármilyen furcsán hangzik is ez egy nyomtatásban soha napvilágot nem látott műről, mégis elmondható, hogy a Zrínyi-genealógia eredményei nagyrészt bekerültek a köztudatba és a szakirodalomba. A zágrábi autográf *Stemmatographia*-példány mellett a kéziratról további másolatok találhatóak Zágrábban, Budapesten és Bolognában (természetesen mindegyiknek megvan a maga saját története).⁴¹ Forstall személyesen is terjesztette ezzel kapcsolatos nézeteit (például Gualdo Prioratónak, Lipót császár udvari történetírójának vagy a nápolyi irodalmárnak, Lorenzo Crassónak, aki hadvezér-életrajzai közé szintén bevette Zrínyit és megemlékezett családjá történetéről, Joannes Luciusról már nem is beszélve).⁴² A későbbi korok tudósai pedig vagy hozzáfértek a *Stemmatographiához*, vagy nem, de Charles Du Fresne, Karl Wagner, Katona István, Lehotzky András, Nagy Iván, s főként az első Zrínyiekről monográfiát közlő Salamon Ferenc,⁴³ valamint a horvát tudósok, Ivan Kukuljević-Sakcinski, Vjekoslav Klaić, Ferdo Šišić és a többiek⁴⁴ olyan anyagot halmoztak fel, amelynek alapján Forstall művét messze meghaladó eredményeket értek el a nemzetség történetének kutatásában. A *Stemmatographia* így ma már sokkal inkább művelődéstörténeti,

⁴¹ Az autográf példány jelzetét lásd a 27. j.-ben. A további másolatok: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Ruk. 3031 (Pavao Ritter Vitezović másolata); Biblioteca Universitaria di Bologna, Fondo Marsili, vol. 103, 277–321 (Pavao Ritter Vitezović másolata); Budapesti Egyetemi Könyvtár, Collectio Hevenesiana, Tomus XXVIII, n. 3–6; Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára, Toldy Ferenc jegyzetei és gyűjtése, Tört. 2^{rt}, 154.

⁴² Lásd BENE Sándor, *Zrínyi és Priorato – elogium és eposz*, Somogy, 1991, 48–53; Lorenzo CRASSO, *Elogii di capitani illustri*, Venetia, 1668. A Zrínyi-genealógia itáliai ismertségéről fontos adatokat közöl KOVÁCS Sándor Iván, *Zrínyi-dokumentumok egy római villában* = Uő., *A „Syrena” és a szobor*, Pécs, 1993, 153–156.

⁴³ Charles DU FRESNE, *Illyricum vetus et novum sive historia regnorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serviae atque Bulgariae*, Posonii, 1746, 237; Carolus WAGNER, *Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum, quae iam intercederunt*, Decas I, Posonii–Pestini–Lipsiae, 1802, 146–164; Stephanus KATONA, *Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae*, V, Budae, 418–423; Andreas LEHOTZKY, *Stemmatographia nobilium familiarum regni Hungariae*, II, Posonii, 1798, 452–457; NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, XII, Pest, 1865, 43–439; SALAMON Ferenc, *Az első Zrínyiek*, Pest, 1865; Florio BANFI, *L'origine della famiglia Zrinyi*, Archivio storico per la Dalmazia, XVII (1934), 607–620, XVIII (1935), 128–140.

⁴⁴ Ivan KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, *Zrin grad i njegovi gospodari*, Zagreb, 1883; Vjekoslav KLAJČ, *Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347*, Zagreb, 1897; Ferdo ŠIŠIĆ, *Pad Mladena Šubića, bana hrvatskoga i bosanskoga: Istorička studija*, Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine, 14 (1902), 335–366; *Posljednji Zrinski a Frankopani*, Zagreb, 1908, 307–322, a régi szakirodalom kivételesen bő és alapos bibliográfiájával Velimir DEŽELIĆ összeállításában; az újabb irodalomról lásd Nataša ŠTEFANEČ, *Heretik Njegova Veličanstva: Povijest o Jurju IV. Zrinskom i njegovu rodu*, Zagreb, 2001, 241–256.

mentalitástörténeti és irodalomtörténeti szempontból fontos, mint történeti forrásértéke okán. Nézzük a legegyszerűbb példát. A család kora újkori történetének különlegessége, hogy a középkori ragyogás és hatalom szinte teljes elvesztése után, főként a szigetvári Zrínyi Miklós házasságpolitikája révén, képes volt még egyszer kiemelkedni a jelentéktelenségből, és az országos, sőt, a 17. századi Zrínyiekkel a nemzetközi politika színpadán is jelentős szerepet játszani. Ezt a folyamatot a *Stemmatographia* inkább elfedni igyekszik, mint érzékeltetni, hiszen a célja éppen az, hogy a család töretlen kiválóságát igazolja a közvélemény előtt. Forstall a legnagyobb energiát abba fekteti, hogy Mladen bánt tisztázza a zarnoki természete miatt reá hullott vádak alól – ezért vitatkozik szinte minden forrásával, Marnavics Tomkó Jánossal, Ráttkay Györggyel és Mauro Orbinivel,⁴⁵ felhozva bizonyítékul hőse mellett a pápa, XXII. János levelét (1319), amelyben a pata-rén (bogumil) eretnekek elleni harcra buzdítja. A történetírókkal szemben általában kritikusán jár el. Bonfiniét, Istvánffy, Pethő Gergelyt,⁴⁶ tehát a kor alapvető krónikáit és történeti műveit használta fel forrásként az oklevelek mellett; a dalmát és a velencei vonatkozású eseményekre Sansovinót és egy ma már kevésbé ismert, de a korban népszerűnek számító író, Giambattista Verót.⁴⁷ Azokkal, akik a családot vagy annak valamely tagját bírálni merészték, élesen polemizál: Paolo Giovio (Jovius)⁴⁸ mellett olykor Mauro Orbini is megkapja a magáét, a legkegyetlenebbül pedig szegény Ráttkay Györggyről szedi le a keresztvizet Forstall. Annak ellenére, hogy az segítőkészségéről biztosította leveleiben, kíméletlenül kipécézi szakmai hibáit, mechanikus forráskövetését, kronológiai tévedéseit – s közben persze két kézzel merít belőle, hiszen honnan is meríthetne máshonnan: erről a korszakról horvát szempontból Ráttkay előtt alig írt valaki.

A történetírók használatára a családtörténet első, korai szakaszánál (az eredeti fejezet-terv harmadik tétele) egyenesen rászorult a szerző. Hiszen „biztosnak” csupán annyit tekinthetett, amennyit a csáktornyai „képtár” (*pinacotheca*) egyik nehezen kibetűzhető felirata adott hírül: a sokat emlegetett Brebiri Pál bán apja Rolko (vagy Ratko), nagyapja Mladen, dédapja Kulen, ükapja Borics, szépapja Tvrtko – s az ő ősei mind bosnyák bánok és „illír királyok” voltak. Elkelt tehát a segítség, a családfa hiányzó ízeit a történeti művekből lehetett és kellett kipótolni. Erre buzdította Forstallt Vitnyédy István, Zrínyi Miklós „főember-szolgája”, a csáktornyai propaganda szervezésében kulcsszerepet játszó soproni ügyvéd is 1664 tavaszán: „...a mű igen alapos és méltó eme dicső famíliához, egyedül a nemzedékrendek folyamatosságának hiányát róhatom fel neki, amelyre nem látok más orvosságot, mint hogy a történetírók műveiből pótolja tisztelendőséged; a család előkelő

⁴⁵ Joannes TOMCUS [Ivan MRNAVIĆ TOMKO], *Vita beati Augustini* = Sigismundus FERRARIUS, *De rebus Ungaricae provinciae sac. ordinis praedicatorum*, Viennae, 1637, Appendix; RÁTTKAY, *i. m.*; Mauro ORBINI, *Il Regno de gli Slavi, hoggi corrottamente detti Schiavoni*, Pesaro, 1601.

⁴⁶ Antonius BONFINIUS, *Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia*, Hanoviae, 1605–1606; Nicolai ISTHVANFI *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*, Coloniae Agrippinae, 1622; PETTHŐ Gergely, *Rövid magyar kronika*, Bécs, 1660.

⁴⁷ Francesco SANSOVINO, *Venetia, città nobilissima et singolare, descritta in XIII libri*, Venetia, 1581; Joannes Baptista VERUS, *Rerum Venetarum libri quatuor*, Amsterodami, 1644.

⁴⁸ Paulus JOVIUS, *Historiarum sui temporis libri XLV* = JOVII Novocomensis *Opera quae extant omnia*, Basileae, 1578.

tagjainak iratai ugyanis – amennyire én ismerem őket – nem segítenek az ily régi leszár-
mazási kapcsolatok felderítésében. Nem kételkedem, tisztelendőségem minden igyekeze-
tével azon lesz, hogy munkáját a nagyon várt befejezésig vigye.”⁴⁹

Mindazonáltal nagyot tévednénk, ha a fantáziadús középkori részt pusztán a luthen-
bergi hordó borok gőzében fogant képzelgésnek, esetleg tudatos hamisításnak tartanánk,
vagy a kompilátor tájékozatlanságának tudnánk be tévedéseit és túlzásait. A balkáni terüle-
tek kora középkori történetének leghitelesebb forrása, Bíborbanszületett Konstantin bizánci
császár munkája a birodalom kormányzásáról (*De administrando imperio*) ekkor még jó-
szerével ismeretlen volt,⁵⁰ a modern forráskritikai és diplomatikai eljárásokat pedig a bol-
landisták előtt európai szinten is a sokat emlegetett Joannes Lucius kezdi majd meghonosí-
tani⁵¹ – igazán nem vethetjük az ágostonos szerzetes szemére, hogy még nem alkalmazta
őket (egyébként meglehetősen gyorsasággal reagál majd Lucius könyvének megjelenésére).
De maguk a műfaji konvenciók is szinte kizárták, hogy a mai értelemben „hiteles” közép-
kortörténet bontakozzék ki egy reprezentatív célokat szolgáló családtörténetből.

3. A műfaj – költészet és történetírás határán

A genealógia műfaja a 16. század folyamán jelentős változáson ment át; ekkor jöttek
létre a középkori naiv krónikás megközelítésen és hagiografikus stíluson túllépő új krité-
riumai.⁵² A korai és a 15. századi humanizmus idején az ősök felsorolása a kiemelkedő
személyiségek (*viri illustres*) laudációjának formális, de akár el is hagyható kelléke volt:
sokkal fontosabb volt az egyén teljesítménye, *virtúja* és *fortunája*, hatalma, politikai vagy
művészi tehetsége, mintsem az ősök tekintélyt biztosító névsora. Mindössze két olyan

⁴⁹ VITNYÉDY István *Levelei*, kiad. FABÓ András, Történelmi Tár, XV (1871), 205.

⁵⁰ A bizánci császár és író (905–959) művének modern kiadása: Constantine PORPHYROGENITUS, *De admi-
nistrando imperio* = *Corpus fontium historiae Byzantinae*, ed. Gyula MORAVCSIK, R. J. H. JENKINS, Dum-
barton Oaks, 1967; a horvát szempontból fontos fejezetek elemzése: Nada KLAJČ, *Najnoviji radovi o 29., 30. i
31. poglavlju u djelu De administrando imperio cara Konstantina Porfirogeneta*, Starohrvatska prosvjeta,
III/15 (1985), 31–60; Uő., *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb, 1990, 18–27.

⁵¹ Lásd a monografikus feldolgozást: Miroslav KURELAC, *Ivan Lučić Lucius otac hrvatske historiografije*,
Zagreb, 1994, különösen az összegző fejezetet: *Mjesto i značenje Ivana Lučića Luciusa u hrvatskoj i europ-
skoj historiografiji, i. m.*, 138–146.

⁵² Mint arra Fueter klasszikus áttekintése is utal, a középkori genealógiák túlzásai és esetleges hamisításai
mindig konkrétan elérendő, praktikus célt szolgáltak, távol állt tőlük a humanista hírnévépítés, a reprezentáció
általános ambíciója. Vö. Eduard FUETER, *Geschichte der neueren Historiographie*, Berlin–München, 1911,
135–136 (a *Die humanistischen Fälschungen* című fejezet). Ha valami a középkorban ennek a törekvésnek
akár csak tipologikusan is megfeleltethető, az a bibliai utalásrendszer és a hagiografikus stílus. A művészet-
történeti kutatások mutatták ki, hogy a 15. században Európa-szerte felbukkanó uralkodói családfák ikonográ-
fiai mintája a középkori tradícióban a 12. század óta „Jesse fajaként” ismert Jézus-családfa volt, amelyen „az
alvó Jesszének, Dávid király apjának ágyékából Krisztus családfája nő ki, s ágai közt féllalokban Salamon
nemzetiségének zsidó királyai s néha próféták tűnnek fel, hogy azután a családfa tetejét Krisztus alakja koroná-
zza”. GALAVICS Géza, *Barokk családfák és genealógiák = Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar
Történelmi Képcsarnokból: A Magyar Nemzeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum és a Magyar Nemzeti
Galéria kiállítása*, szerk. BUZÁSI Enikő, Bp., 1988, 23.

műfaj volt, amelyben kötelezően fel kellett sorolni (és hosszan méltatni illetl) őket: a halotti prédikáció, illetve a világiak által mondott sírbeszéd (*oratio funebris*).⁵³ A helyzet a századfordulón változott, pontosabban ekkor érlelődtek meg a genealógia mint önálló műfaj megerősödésének feltételei, Annio da Viterbo (Giovanni Nanni) munkásságával. Annio 1498-ban publikált monumentális műve, a *Régiségek (Antiquitates)*⁵⁴ a históriát leszármazások sorozatának elképzelt ősi, kvázi-mitologikus látásmód terméke (gondoljunk az ószövegségi könyvek genealógiai tábláira): a népek születése és elszaporodása, az országok benépesülése, a városok és az államok alapítása mind-mind genealogikus keretbe illeszkedik, mert „a történelem kezdetét sehogyan sem ragadhatjuk meg, hacsak nem a leszármazások révén”. A genealógia mint gondolkodásforma korábban is erősen jelen volt az európai hagyományban.⁵⁵ Mégis van Annio művében valami nyugtalanítóan újszerű: az alakíthatóság gondolata, a leszármazások applikációja a helyzethez, adott esetben konkrét érdekekhez is. Elég, ha a szerző szűkebb pátriájának, Viterbónak a kiemelésére gondolunk: Annio szerint az emberi történelmet csak a vízözön utáni időszak-tól lehet és érdemes írni, Noé leszármazottainak legősibb ágát pedig az etruszok képviselik, akiknek nyelve régebbi a zsidókénál, s akiknél a *diluvium* után először jött létre (pontosabban átmentődött) a monoteista kultuszforma – így tehát az emberi civilizáció bölcsője etruszk földön, Viterbo környékén ringott, innen indult ki a világ második benépesülése. Az *Antiquitates* rejtélyes, többnyire sosem létezett krónikások (Meneton, Megasztthenész) szövegeit kommentálja; legfőbb forrása egy valós szerzőnek (az i. e. 290 körül élt káldeus Berosusnak) tulajdonított fiktív mű, a *Defloratio*, amelynek tanúsága szerint az Itáliában Ianusnak hívott Noé utódai rajzottak szét szerte Európában. Leszármazottai közül Tuyscus kapta a Tanaistól a Rajnáig terjedő terület fölötti uralmat (ebből jött létre Germánia), Samotes vette birtokba a kelta földet (Franciaország), s Iubalnak

⁵³ A halotti beszédeknek a genealógia a későbbiekben is elmaradhatatlan része; tanulságosak a Kecskeméti Gábor által összegyűjtött 18. század eleji példák, amelyek arra utalnak, hogy a megelőző korszak folyamán is végig komoly közönségigény mutatkozott a leszármazások bemutatására. Hermányi Dienes József szerint a prédikátort befolyásolni igyekvő rokonok nemcsak a temetési beszéd bibliai textusát rendelték meg, hanem „confundálák az infinita Genealogiával” is (idézi KECSKEMÉTI, *i. m.*, 170). Általános európai jelenségként utal a szokásra Baranyi Pál jezsuita: „Tudgyuk [...] hogy más Országokban, sok bölcs és nevezetes Prédikátorok mind az Atya, s-mind az Anyai ágról (kit mi nem kárhoztatunk, kiváltképpen az Országoknak bé vett szokását követvén) száz esztendőktől fogva elé hozzák a Halottaknál való Prédikációkban, a halottaknak mind két ágon levő Elejüket.” (*Uo.*, 178.) A prédikátor szerint ez a latin oráció és nem a prédikáció feladata – ám annyi hasonló tiltakozás ismeretes a korból, hogy joggal feltételezhetjük: a gyakorlat mégiscsak az elődök sorának végtelen ismertetése volt. Lásd még KECSKEMÉTI Gábor, NOVÁKY Hajnalka, *Bevezetés = Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból*, kiad. KECSKEMÉTI Gábor, Bp., 1988, 21–22.

⁵⁴ Ioannes Annius VITERBENSIS, *Commentaria super opera diversorum auctorum de antiquitatibus loquentium confecta*, Roma, 1498.

⁵⁵ Lásd Klaus SCHREINER, *Religiöse, historische und rechtliche Legitimation spätmittelalterlicher Adels-herrschaft = Nobilitas: Funktion und Repräsentation des Adels in Alteuropa*, Hrsg. Otto Gerhard OEXLE, Werner PARAVICINI, Göttingen, 1997, 376–430 (különösen a *Historische Legitimationsformen: fiktive Genealogien und Geschichten* című fejezet, 408–418); valamint a kérdéstről tartott 1995-i hamburgi konferencia előadásait: *Genealogie als Denkform in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Hrsg. Kilian HECK, Bernhard JAHN, Tübingen, 2000.

jutott Ibéria (ahol megalapította Spanyolországot a vízözön utáni 143. évben, Trója esete előtt 637, Krisztus születését megelőzően pedig 2174 esztendővel).⁵⁶

Nem tartozik szorosan vett témánkhoz, de mindenképpen meg kell említeni, hogy Annio fantasztikus genealógia-kombinációi csak eszközül szolgáltak egy nagy ívű filozófiai és teológiai koncepció történeti megalapozásához. A viterbói teológus radikális antihellén álláspontot képviselt, amennyiben a teljes görög bölcséletet a racionalizmus tévútjának tartotta, s úgy vélte, hogy az isteni kinyilatkoztatásokban foglaltatott ősi tudás egyedüli hiteles közvetítője kizárólag Noé és a vízözön után elsőként megjelenő italikus nép, az etruszk lehetett. Az egyiptomiak csak a Saturnusszal, Silvanusszal és Pánnal azonosított Noé-fiú Khám révén jutottak az isteni bölcsesség birtokába, a tőlük tanuló Muszaiosz és Orpheusz pedig már csak a töredékek rosszul értett töredékeit adták tovább a hellén világ számára. A görög filozófiában Annio csupán újdonsághajhászást és felületes racionalizmust látott, és sokkal mélyebbnek érezte a Cato töredékeiből kihámozható bölcsességet. Ez a szélsőséges antihellén és antihumanista álláspont persze nem volt előzmény nélküli: az ún. ősi teológia (*prisca theologia*) hagyományába illeszkedett, Noé alakjának középpontba állításával pedig a középkori egyház egyik alapdokumentumára, az egyház oszthatatlanságát és teokratikus törekvéseit hirdető VIII. Bonifác-féle *Unam sanctam* bullára utalt. Azt sem mondhatjuk, hogy visszhangtalan maradt volna, hiszen VI. Sándor pápa 1499-ben, azaz egy évvel az *Antiquitates* megjelenése után a kúria hivatalos teológusává (*magister Sacri Palatii*) nevezte ki a viterbói domonkost. Az isteni reveláció érintetlen magját szinkretikus módszerrel feltárni igyekvő irányzat a 17. századi enciklopédistában, Athanasius Kircherben találja majd meg az Annio utáni nagy szintézisteremtőt.⁵⁷ Az viszont, hogy az eredetileg egy teológiai alapozású vízió hitelesítésére, a hagyomány fehér feltöltésére létrehozott (filológiai értelemben *coniectura* útján kikövetkeztetett) áltörténeti szövegek és kommentárjaik önálló historiográfiai recepciót indítottak el, akár a sors tréfája is lehetne, ha nem volna számtalan egyéb forrásból is dokumentálható az a politikai és társadalmi igény, amely életre hívta.

Annio maga viszonylag ritkán aknázza ki kompilációjának aktuális vonatkozásait, de elég volt a lehetőséget és a hivatkozási alapot megteremteni: a 16. század folyamán sorra születtek a Berosus-szövegekre és Annio kommentárjaira építő családtörténetek Itáliában és szerte Európában. Szerzőik között voltak kalandor-hamisítók, mint az olasz irodalomtörténet-írás klasszikusa, Tiraboschi által „a világ egyik legravaszabb és legvakmerőbb csalójának” nevezett Alfonso Ceccarelli,⁵⁸ voltak a költői képzeletüket a régmúltban szabadjára eresztő udvaronc-költők, mint a ferrarai Esték történetének megalkotója,

⁵⁶ Vö. az eddigiekről: BIZZOCCHI, *i. m.*, 26–29.

⁵⁷ Annióról: Cesare VASOLI, *Profezia e astrologia in uno scritto di Annio da Viterbo* = C. V., *I miti e gli astri*, Napoli, 1977, 17 skk.; valamint az *Annio di Viterbo: Documenti e ricerche*, Roma, 1981. kötet tanulmányait; összefoglalóan: Vincenzo DE CAPRIO, *Le Antiquitates di Annio di Viterbo* = *Letteratura italiana: Storia e geografia*, dir. Alberto ASOR ROSA, II, *L'età moderna*, 1, Torino, 1988, 406–410.

⁵⁸ Girolamo TIRABOSCHI, *Riflessioni su gli scrittori genealogici*, Padova, 1779, 7; idézi BIZZOCCHI, *i. m.*, 9.

Giovanni Battista Pigna,⁵⁹ de akadtak komoly, nagy tekintélynek örvendő tudósok is, mint a veronai származású ágostonrendi szerzetes, Onofrio Panvinio, akit csak korai halála akadályozott meg abban, hogy ne ő legyen a római egyház hivatalos történetének megalkotója (a munkát végül *Annales ecclesiastici* címmel Onofrio fiatalabb rendtársa, Cesare Baronio bocsátotta közre, válaszként a *Magdeburgi centuriák* címen ismert református hagiográfiára).⁶⁰ Panvinio már 1556-ban elkészítette a kortárs római Frangepánokról írt genealógiáját (*De gente Fregepania*),⁶¹ akiket a címertan és az onomasztika módszereit találékonyan alkalmazva a római *gens Aniciával* kötött össze, és figyelmesen követte családfájuk messze indázó hajtásait egészen Dalmáciáig és a Magyar Királyságig. Az *Antiquitatest* a tekintélyes történetíró, Francesco Sansovino fordította olaszra 1583-ban,⁶² s ezzel párhuzamosan, adataiból bőven merítve, megírta *Itália jeles család-jainak* leszármazását,⁶³ amellyel iskolát teremtett nemcsak Itáliában, hanem szerte Európában is: az uralkodóházak, illetve az egyes főrangú dinasztiák genealógiái mellé ekkor csatlakozott az adott állam vagy kisebb földrajzi-kulturális egység nemesi családjainak kollektív története, amely kiválóan alkalmas volt például a központi hatalomtól független (esetleg azzal akár szemben is álló) rendi reprezentáció megvalósítására. A genealógia ilyen módon a nemzeti függetlenséget hangsúlyozó propaganda eszközévé is válhat: elég, ha arra gondolunk, hogy az idegen (Medici) hatalommal szembeszálló francia „juristák”, főként François Hotman és részben Jean Bodin államjogi érvelésében mekkora szerepet kapott a függetlenségi hagyományt megalapozó „franko-gall” származás, a kelták rómaiakkal szembeni elsőbbségének tétele!⁶⁴ Fontos hangsúlyozni ezt az összefüggést, a nép/nemzet-eredeztetések és a legendásító családi/nemzetségi genealógiák szoros összetartozását, mert a jelenség Európa más részein, így a közép-európai régióban is megismétlődik majd a következő század során.⁶⁵

A 16. századi Annio-követők névsora hosszan folytatható Itálián kívül is (sőt, ott igazán). Franciaországban a szolid tudós Jean Lemaire és a vizionárius Guillaume Postel egyaránt Noétól származtatták az egyetemes béke és harmónia helyreállítására hivatott

⁵⁹ Giovanni Battista PIGNA, *Historia de Principi di Este a Donno Alfonso secondo Duca di Ferrara*, Ferrara, 1570.

⁶⁰ Panvinióról: Sergio BERTELLI, *Ribelli, libertini e ortodossi nella storiografia barocca*, Firenze, 1973, 64–65; mint az új, professzionális tudóstípus megtestesítőjét méltatja Albano BIONDI, *Tempi e forme della storiografia = Letteratura italiana*, dir. Alberto ASOR ROSA, III, *Le forme del testo*, 2, *La prosa*, Torino, 1984, 1092–1094.

⁶¹ Onophrius PANVINIUS Veronensis, *De gente Fregepania libri quatuor*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Barb. Lat. 2481. (A kézirat fotójának elkészítéséért Sárközy Pétert illeti köszönet.)

⁶² *Le antichità di Beroso Caldeo sacerdote, et d'altri scrittori, così hebrei, come greci, et latini, che trattano delle stesse materie, tradotte, dichiarate, et con diverse utili, et necessarie annotationi illustrate da M. Francesco SANSOVINO*, Vinegia, 1583.

⁶³ Francesco SANSOVINO, *Della origine et de' fatti delle famiglie illustri d'Italia*, Vinegia, 1582.

⁶⁴ BERTELLI, *i. m.*, 221–245.

⁶⁵ BENE, *Egy kanonok...*, *i. m.*; a genealógiák és a nemzettudat összefüggéseiről: Walter STEPHENS, *Giants in Those Days: Folklore, Ancient History, and Nationalism*, London, 1989.

francia monarchákat,⁶⁶ de említhetnék a spanyol Florián de Ocampót,⁶⁷ a német Albert Krantzot,⁶⁸ Johann Thurmayer⁶⁹ vagy a magyar fülnek ismerősebb csengő nevét, Wolfgang Laziusét, aki Bécsben, I. Ferdinánd udvari történetírójaként készített monumentális összegzést – természetesen a Habsburgokkal a középpontban – a népvándorlásokról.⁷⁰ Mindezek, valamint az itt nem is említhető kisebb szerzők lényegében „szétírták” az Annio művében adott nagy koncepciót, egy-egy terület, nép vagy dinasztia eredetét reprezentációs célokból a vízőzönig visszavezetve.

A genealógia műfajának felvirágzása mögött, mint utaltunk rá, természetesen társadalmi mozgások munkálnak, a mobilitás megrekedése, a társadalmi struktúrák megmerevedése, a kiváltságok dokumentumokkal való körülbástyázásának igénye, a területi fennhatóságok változása – országoként változik a konkrétan azonosítható ok, de a század folyamán Európa-szerte megfigyelhető nemcsak a családtörténeti, hanem vele párhuzamosan a nemesség státusával, hivatásával, kritériumaival kapcsolatos elméleti viták napi-rendre kerülése: Erasmus, Castiglione, Patrizi, Tasso, Lipsius művei sokszor Arisztotelészig visszanyúlva próbálják értelmezni az ezzel kapcsolatos kategóriákat (mint a tisztesség, becsület, ősiség, lelki nemesség stb.).⁷¹ Közben területenként és időben is változó súllyal, de a legendás származtatás irányában is változások mutatkoznak: a vízőzön utáni időszakban némelyik család a római (trójai) eredetet, némelyik a népvándorlás kori, „barbár” (longobárd, gót, germán) leszármazást részesítette előnyben. Azonban ennek boncolgatásánál érdekesebb kérdés, hogyan hatott a műfaj alakulására a humanista filológia forráskritikai módszereinek fejlődése, a történelemről való gondolkodás új formáinak megjelenése, a história irodalmi formájáról, műfaji hierarchiában betöltött helyéről, alfajainak funkciójáról folytatott diskusszió (az ún. *ars historica*-vita), illetve a 16.

⁶⁶ Guillaume POSTEL, *De ce qui est premier pour reformer le monde*, idézi BIZZOCCHI, *i. m.*, 32 (vö. Albano BIONDI, *Annio di Viterbo e un aspetto dell'orientalismo di Guillaume Postel*, Bollettino della Società di Studi Valdesi, 132 [1972], 49–67); Jean LEMAIRE, *Illustrations de Gaule et singularitéz de Troye*, Paris, 1511–1532 (vö. BIZZOCCHI, *i. m.*, 33).

⁶⁷ Florián de OCAMPO, *Cinco libros primeros de la Crónica general de España*, Madrid, 1553.

⁶⁸ Albertus KRANTZIUS, *De Saxonicae gentis vetusta origine*, Coloniae, 1520; vö. BIZZOCCHI, *i. m.*, 45.

⁶⁹ Ioannes AVENTINUS, *Annalium Boiorum, sive veteris Germaniae libri VII*, Francofurti, 1527; vö. BERTELLI, *i. m.*

⁷⁰ Wolfgangus LAZIUS, *De gentium aliquot migrationibus, sedibus fixis, reliquiis, linguarumque initiis et immutationibus ac dialectis libri XII, in quibus praeter caeteros populos [...] primordia ac posteritas singulorum quaeque ex his insigniores principum, comitumque, ac nobilitatis totius pene Germaniae, Latijque et Galliae stirpes [...] traduntur atque explicantur*, Basileae, 1557; vö. BIZZOCCHI, *i. m.*, 47–48.

⁷¹ A változó okokról jó áttekintést adnak a *Nobilitas: Funktion und Repräsentation des Adels in Alteuropa* című idézett konferenciakötet tanulmányai és DONATI, *i. m.*; közép-európai párhuzamokról lásd a *Nobilities in Central and Eastern Europe: Kinship, Property and Privilege*, ed. János BAK, Bp., 1994. kötet írásait; magyar vonatkozásban a nemesség ideológiai „bezárkózásáról”: PÉTER Katalin, *Aranykor és romlás a szellemi műveltség állapotaiban* = P. K., *Papok és nemesek: Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból*, Bp., 1995, 93–94. A nemességről szóló traktátusokról Tasso kapcsán: BENE, *Theatrum politicum*, *i. m.*, 204–210.

század folyamán egyre erősödő ismeretelméleti szkepszis és vele a múlt megismerhetőségének kétségbe vonása.⁷²

Általánosító válasszal kísérletezni persze értelmetlen volna, két aspektusra azonban érdemes röviden kitérni. Egyrészt a dicső nemzeti és/vagy nemzeti ősökkel példát állító, imitációra sarkalló genealógia műfaja szerencsésen oldja fel az *ars historica*-vita legfőbb dilemmáját, a történetírás tanító és gyönyörködtető funkciójának, általánosabb értelemben pedig a história illetve a poézis elsőbbségének kérdését. A genealógia – éppúgy, mint a kiemelkedő személyiség életrajza, a plutarkhoszi mintát követő biográfia – megengedetten él a nagyítás, a hatáskeltő túlzás eszközeivel, egyszerre szórakoztat és nevel.⁷³ Másrészt viszont – éppen azért, mert a népek és az uralkodócsaládok leszármazását kifejtő genealógia az egyetemes történetírás, a *historia universalis* körébe is tartozott – a 16. század módszertani és elméleti vitáiban (főként a „modern”, tudományos álláspontot képviselő szerzők írásaiban) központi helyet foglalt el a legendásító eredetkeresés racionalista kritikája. Ez a vonulat szinte egyidős a genealogikus történetírás felvirágzásával, és bármely tetszetős is az a tézis, amely szerint az Annio-féle hamisítók műveit a felvilágosult olasz humanisták azonnal elutasították, míg a barbár észak írói kapva kaptak rajtuk, mert a római/trójai „antikvitásnál” is ősbibb eredeztetéseket tettek lehetővé,⁷⁴ vagy egyszerűen azért, mert kritikai érzékük elmaradott volt;⁷⁵ az újabb kutatás azt igazolja, hogy Anniónak – az itáliai recepció mellett – nemcsak legelkötelezettebb követői, hanem legádázabb bírálói is egyaránt a „hegyeken túli” humanisták közül kerültek ki. Beatus Rhenanus, Erasmus barátja, a *Rerum Germanicarum libri tres* (1531) szerzője német, a jogtudós François Baudouin (*De institutione historiae universae*, 1560) francia, a domonkos teológus Melchior Cano (*Loci theologici*, 1563) spanyol volt – mégis mindhárman elutasították Annio „meséit” és „hamisítványait”.⁷⁶ Idézzük most helyettük a frank/gall népszármazást oly nagy becsben tartó Bodint (egyúttal annak a kiinduló állításunknak alátámasztására is, hogy a legendagyártás és annak erkölcsi vagy racionális kritikája sokszor ugyanazon személyben egyesül). A *Methodus* (1566) szerzője szerint az antik Róma patricius nemzetségei, a köztársaság korában oly nagy szerepet játszott Fabiusok, Manliusok, Aemiliusok, Curiatiusok száma az i. e. 1. századra „már alig érte el

⁷² Az *ars historica*-vitáról lásd KULCSÁR Péter, *Ars historica = Klaniczay-émlékkönyv: Tanulmányok Klaniczay Tibor emlékezetére*, szerk. JANKOVICS József, Bp., 1994, 119–127; BENE Sándor, *A köpönyegforgatás dicsérete*, Budapesti Könyvszemle, 1994, 2, 140–149; Giuseppe COTRONEO, *I trattatisti dell'ars 'historica'*, Napoli, 1971; BERTELLI, *i. m.*, 3–36; Donald R. KELLEY, *Humanism and History = Renaissance Humanism: Foundations, Forms, and Legacy*, III, *Humanism and the Disciplines*, ed. by Albert RABIL Jr., Philadelphia, 1988, 256–258; Eraldo BELLINI, *Agostino Mascardi, fra 'Ars poetica' e 'Ars historica'*, Studi secenteschi, XXXII (1991), 65–136; BENE, *Theatrum politicum*, *i. m.*, 294–308.

⁷³ A teoretikus kifejtés: Giovanni Antonio VIPERANO, *De scribendis virorum illustrium vitis sermo*, Perusiae, 1570; vö. BERTELLI, *i. m.*, 15.

⁷⁴ Julian H. FRANKLIN, *Jean Bodin and the Sixteenth-Century Revolution in the Methodology of Law and History*, New York–London, 1966, 123–124.

⁷⁵ FUETER, *i. m.*, 136.

⁷⁶ Rhenanusról: KELLEY, *i. m.*, 247; Baudouinról: FRANKLIN, *i. m.*, 121–136; Canórról: COTRONEO, *i. m.*, 269–301.

a nyolcvanat, úgyhogy Caesar kénytelen volt új nemesi családokat kooptálni a patríciusok sorába”.⁷⁷ Az újabb keletű példák sem különbek: „A spanyol uralkodók a maguk magas nemességét a gótoktól eredeztetik, akik pedig mindenki egyöntetű véleménye szerint a legbarbárabb népség voltak. Az itáliaiak, spanyolok és németek fölött uralkodó osztrák ház a Habsburg grófoknak köszönheti fényét, és hogy Albert atyja Rudolf előtt, azaz háromszáz évvel ezelőtt miféle és milyen volt, arról semmit sem tudni.”⁷⁸

Az önmaguknak isteni eredetet tulajdonító fejedelmek és tudósok (Nagy Sándor, Julius Caesar, Arisztotelész) bírálata mellett gúnyosan jegyzi meg: „ámde a hatalmasok gőgje a legalábbvalókra is kiáradt: akik, vagy mert saját eredetük kezdeteit nem tudták, vagy mert el akarták háritani a jöttmentség ódiúmat, magukat a szülőföldjük őslakosainak, azaz 'autokhton'-nak, 'gégeneis'-nek kezdték nevezni.”⁷⁹ A végkövetkeztetés: „Ezekből a példákából tehát kiderül, hogy minden nép úgy a vándorlások, mint benépesített területek nagysága és sűrűsége, illetve a háborúk és a hódítások miatt úgy összekeveredett, hogy származásának régi, sőt ősi voltával egyetlen nép sem tud dicsekedni a zsidón kívül. S úgy vélem, súlyos hibát vétének azok az uralkodók, akik saját nemességük ékét az emlékezet határán túl keresgélnek, vagy abban reménykednek, hogy örökké tart majd.”⁸⁰

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy innen, a 16. századból kelteződik a család-történet műfajának kétarcúsága: a családtörténeti művek egyfelől őrzik az ősi genealogikus típusú történeti gondolkodás kereteit (*quia historia origo haberi non potest, nisi per genealogias*), másfelől – különösen az újabb, jobb forrásadottságú korok tekintetében – követik a forráskritikai módszerek fejlődését, állításaikat dokumentumok összehasonlító vizsgálatával igyekeznek igazolni. Jól példázza ezt a nemcsak az írás, hanem a befogadás szintjén is élő kettősséget a már említett Alfonso Ceccarelli szomorú sorsa: az invenciózus genealógiaszerzővel senkinek semmi baja sem volt addig, ameddig „Fanusius Campanusra” és egyéb, sosem létezett középkori szerzőkre hivatkozva görög és római eredetet költött a 16. századi római famíliáknak. (Ő is elismétli például a Frangepánok Anicius-leszármazását, sőt, még Nagy Szent Gergely pápát is besorolja a családba.) Ám amint egy örökösödési perben okleveleket próbált gyártani megbízóinak, rögtön lecsapott a kíméletlen igazságszolgáltatás: 1583. július 9-én nyilvánosan lefejezték a római Sant' Angelo híd mellett.⁸¹

Az okleveles igazoló eljárások a birtokviták mellett a különleges testületekbe vagy lo-vagrendekbe való felvételnél voltak elengedhetetlenek: a nemességbizonyítás például a francia király 1667-i rendelete szerint 1560-ig visszamenőleg vált kötelezővé az udvarnál; a Máltai Lovagrend már a 17. század elején kötelezővé tette belépni szándékozó

⁷⁷ Joannes BODINUS, *Methodus ad facilem historiarum cognitionem* (1566); az általunk használt kiadás: *Artis historiae penus: Octodecim scriptorum tam veterum quam recentiorum monumentis et inter eos Io. praecipue BODINI libris Methodi historicae sex instructa*, Basileae, 1579; az idézet: 376.

⁷⁸ *I. m.*, 377.

⁷⁹ *I. m.*, 345.

⁸⁰ *I. m.*, 376.

⁸¹ BIZZOCCHI, *i. m.*, 13.

tagjelöltjeinek a nemesi származás két évszázadra visszamenő igazolását hitelt érdemlő és hitelesített dokumentumokkal;⁸² hasonló kötelemnek tettek eleget a Zrínyiek maguk is, amikor a velencei nemességet igényelték vissza, három évszázad távolából.⁸³

A 17. században tovább él a genealogikus história mint az egyetemes történelem modellje: elég felidézni Georg Horn híres világtörténelmi kompendiumát, amely már címével (*Noé bárkája*, 1666) is Annióra utal, és bizony nem szab szoros határt fantáziája szárnyalásának.⁸⁴ A szűkebb értelemben vett 17. századi genealógiák viszont, akár több család történetét, akár egyét tárgyalják, a kettős elvárásnak (reprezentáció és nemességbizonyítás) megfelelően rendszerint két részből állnak: az ősidőket felidéző mitologizáló, legendásító fejezetekből és a dokumentumokkal adathozható, forráskritikai módszerekkel élő egységekből. A század nagy genealógiáiróinál, Nikolaus Rittershausennél, Jacob Wilhelm Imhoffnál, Hieronymus Henningsnél,⁸⁵ kinél kisebb, kinél nagyobb mértékben, egyaránt megfigyelhető a legendagyártó elődök – Ceccarelli, Fanusio Campano, Berosus, Annio da Viterbo – téziseinek „beszivárgása”, a római vagy a trójai, a longobárd vagy a gót/germán ősök felbukkanása a legváratlanabb helyeken.⁸⁶ Nem véletlen, hogy Annióról és az általa kiadott szövegek hitelességéről még az 1670-es években is ádáz vita dúl a tudósok között,⁸⁷ és az általános vonatkozásokon túl a Bodin kapcsán említett rabló-pandúr játék („hamisítók” kontra „leleplező tudósok”) is tovább folytatódik. Igen jó példa erre éppen a Lucius és Forstall között zajló, említett levelezés az 1660-as években. Forstall több ízben megpróbált egyetértést kicsikarni a neves történészből, s különböző történetírókból és többnyire hamis oklevelekből származó idézeteket küldözgetett neki a Blagay–Ursini, Karlovics–Guzics–Manlius, Frangepán–Anicius és nem utolsósorban a Zrínyi–Subics–Sulpitius rokonításról. Lucius a hamisításokat rendre lefűlelte, az Istvánffy-idézetekre pedig először okleveleket citált s vigaszul ezt írta: „ne higgye tisztelendőséged, hogy mindezt azért írom, hogy ellentmondjak Önnek vagy bárki másnak, hanem csakis azért, hogy megosszam Önnel a tiszta igazság ismeretét, amint azt az eredeti forrá-

⁸² DONATI, *i. m.*, 247–265.

⁸³ A velencei nemesítésről: BENE, *A Zrínyi testvérek...*, *i. m.*, 661–663.

⁸⁴ Georgius HORNIUS, *Arca Noae, sive historia imperiorum et regnorum a condito orbe ad nostra tempora*, Lugduni Batavorum–Roterodamii, 1666. A legendás délszláv történelem figurái is felvonulnak lapjain, „Ostrovius” királytól az északi szláv államokat megalapító horvát testvérekig (Cseh, Leh és Rusz), *i. m.*, 335–336.

⁸⁵ Nicolaus RITTERSHUSIUS, *Genealogiae imperatorum, regum, ducum, comitum, praecipuarumque aliorum procerum orbis Christiani*, Tubingae, 1664; Uő., *Brevis exegesis historica genealogiarum praecipuarum [...] antehac eodem authore editarum*, Tubingae, 1674; Jacob Wilhelm IMHOFF, *Notitia S. Romani Imperii procerum tam ecclesiasticorum quam saecularium historico-heraldico-genealogica ad hodiernum Imperii statum accommodata*, Tubingae, 1687; Hieronymus HENNINGES, *Theatrum genealogicum ostentans omnes omnium aetatum familias*, Tubingae, 1698.

⁸⁶ Lásd BIZZOCCHI, *i. m.*, 49–70.

⁸⁷ Lásd Franciscus MACEDO, *Responsio ad notas nobilis critici anonymi in apologiam Thomae Mazzae pro Joanne Annio Viterbiensi*, Veronae, 1674; Franciscus SPARAVERIUS, *Castigationes ad apologiam Thomae Mazzae pro Joanne Annio Viterbiensi, vindicatae et assertae etiam adversus responsiones ad eas Francisci a S. Augustio Macedi Lusitani*, h. n., 1676.

sokban találtam”.⁸⁸ Majd, amikor a barát nem kért a tiszta forrásból, következett a kemény dorgálás: „Mivel látom, hogy Tisztelendőséged továbbra is erősködik a Torquatus nemzetség ügyében, azt kell felelnem (bár nem szívesen teszem), hogy mivel – amint azt Önnek már megírtam és a bán úrnak is jeleztem – a régi írásokban azt találtam, hogy Krbava grófjai a Guzics családdhoz tartoztak, s mivel ezeknek címerében lúd szerepel, amelyet, mint Tisztelendőséged tudja, horvátul *guskának* mondanak, továbbá mivel semmiféle olyan írást vagy szerzőt nem találtam, aki szerint ezek a Torquatusokhoz tartoztak volna, arra jutottam, hogy a következtetés, amelynek értelmében a Guzicsok azonosak volnának a római Manliusokkal, csak valamely okoskodó kitalációja lehet, úgy az 1500 körüli időkből, aki éppoly járatlan volt a törtélemben, mint amennyire elszánt csaló a hamisításban; a római történelem ismerői azonban jól tudják, hogy a Manlius és a Torquatus család Krisztus urunk eljövetele előtt már kihalt. Így aztán Istvánffy nevetség tárgya lett a tanult emberek között a Torquatusokról szóló megjegyzése miatt, amint az Wolfgang Laziusszal is történt, aki néhány német eredetű famíliának római leszármazást akart tulajdonítani; hasonlóképpen jár el sok más család is itt, Rómában és egész Itáliában. A nevek és a családnevek hasonlóságán túl semmilyen bizonyossággal sem rendelkeznek, mégis el akarják hitetni, hogy ősi római családoktól erednek [...] mindössze bizalmasan szerettem volna közölni tisztelendőségeddel a véleményemet, olyan világosan, amely arra az emberre jellemző, aki hivatásszerűen csak olyan dolgokat tár fel másoknak, amelyek kiállják a tiszta és világos igazság próbáját, s akitől távol áll minden elfogultság vagy hízeltetés...”⁸⁹

A derék férfiú akár a sírkövére is vésethette volna, amit a 12 horvát honfoglaló törzs neveit firtató Forstall érdeklődésére válaszolt: „nem akarok feltevést feltevással toldva regényeket írni.”⁹⁰ Mindazonáltal a módszertani rigorozitás ne tévessen meg: a Torquatus–Guzics eredetét mereven elutasító Lucius mégiscsak hitelt adott a Blagay család római Ursinus-eredetének (talán azért, mert az Orsinik mecenatúráját maga is élvezte Rómában),⁹¹ s mint látni fogjuk, a Frangepánok ősi származását sem tudta cáfolni, legföljebb kételyeit hangoztatta, azt sem túl nagy elszántsággal.

Lássunk most egy konkrét példát arra, hogy ez a kettősség, a legendásító és a tudományos kritériumoknak egyaránt megfelelni igyekvő genealógia kényszerű Janus-arcúsága a 17. század közepére a műfaj tudatosan vállalt szerkezeti sajátosságává szilárdult. Az ifjú

⁸⁸ Lucius Forstallnak, Róma, 1666. november 23.; AH, fasc. Hung. 280, conv. B 36.

⁸⁹ Lucius Forstallnak, Róma, 1667. június 25.; uo., conv. B 18–19. Vö. KURELAC, *Ivan Lučić Lucius, i. m.*, 40.

⁹⁰ Az egyszerűbb érthetőség kedvéért feltevésnek fordítottuk a konjektúrát (*coniectura*, az olaszban *congettura*), a romlott vagy hiányzó szövegrészeket feltevések alapján történő kikövetkeztetését jelentő filológiai terminust. Az idézet az eredetiben: „né voglio con congetture andar formando Romanzi”; Lucius Forstallnak, Róma, 1667. július 23.; uo., conv. B 31.

⁹¹ Azzal a megkötéssel, hogy a középkori római Orsinikre gondolt, akik antik eredetében már nem volt biztos; vö. Lucius Forstallnak, Róma, 1667. július 9.; uo., conv. B 22. A Blagay–Orsini rokonítás alapja egy mesterien hamisított oklevél volt, Pavao Škalić (1534–1574) tollából. Lásd THALLÓCZY Lajos előszavát, *Codex diplomaticus comitum de Blagay*, Bp., 1897, IX–XI. A Lucius és az Orsinik közötti kapcsolatáról KURELAC, *Prilog...*, i. m., 118.

Ercole Visconti márki 1669-ben bebocsáttatást kívánt nyerni a Grófok, Lovagok és Bírák Milánói Kollégiumába. Ehhez száz esztendőre visszamenőleg kellett igazolnia nemességét és jelenlétét a városban, ami neki, a család 1200-as években élt Uberto nevű ősétől egyenes ágon eredő sarjnak, igazán gyerekjáték volt. A márki azonban nem elégedett meg ennyivel: 1669. február 25-én a milánói dómban nemességének általános igazolását is bemutatta, amely Uberton és a II. Konrád császár unokáját 1037-ben párbajban megölő Eripranduson keresztül a 27. fokon Ermenulf fiáig, Desiderius longobárd királyig vitte vissza a családfát. Hasonló igazolási eljárás keretében hasonlóan járt el korábban ugyanennek a családnak egy másik tagja, Giovanni Maria Visconti is.⁹² Claude-François Menestrier, a francia tudományos genealógia és diplomatika egyik alapító atyja, a következőképpen elemzi az eseteket: „Azoknak többsége, akik a milánói nemesek kollégiumában bemutatják igazolásaikat, miután átadták az iratokat és dokumentumokat, amelyek az általuk speciálisnak nevezett nemességüket igazolják, tehát amelyek szükségesek ahhoz, hogy befogadják őket, a sok évszázadra visszanyúló általános nemesség igazolására felhasználják a történetírás és a szájhagyomány minden tanúbizonyságát is. [...] Az általános bizonyításba bevonható minden rendű-rangú bizonyíték, mert ezeket nem igyekeznek senki cáfolni, mint a speciálisakat: így aztán eljuthatunk egészen a konjektúrák és a regényes hagyományok alkalmazásáig.”⁹³

Lényegében tehát nem arról van szó, hogy a genealógia műfajának fejlődése során van egy átmeneti időszak, amikor a családi őstörténetet illetően *még* hamisítanak vagy naiv eredetmondákat ismételtetnek, az újabb korokra *már* alkalmazzák az újabb tudományos eljárásokat, hanem arról, hogy a genealógiák két részét a 17. században két eltérő módon olvasták és értették. Így is akarták érteni és így is írták őket. Az irodalmi igazság alátámasztotta a tudományos igazságot – valahogy így fordíthatnánk mai köznapi nyelvre a két rész, az általános és a speciális viszonyát. Erre a tradícióra utaltak Vitnyédy István idézett sorai, amelyekben a „generális” rész kiegészítésére kérte Forstallt, a történetírókból és a családi szájhagyomány alapján. De a műfaji tudatosságot magánál Zrínyi Miklósnál magasabb fokon a korban talán senki nem mutatta fel.

4. Őskultusz és költői invenció – Zrínyi Miklós mint genealógus

A *Mátyás király életéről való elmélkedések* bevezető gondolatai a genealógiai irodalom közhelyeit eredeti szerkesztésben hozzák. „Az én pennám meg fog akadozni Mátyás király nemzetsége számlálásában: eleget versengettek már az historicusok abban. Bonfinius rómaiaktul s régi tündöklő Corvinusoktól hozza ki a genealógiát, el is hittem, hogy úgy vagy; a magyar írók pedig nem egyeznek vele ebben, hanem hogy Zsigmond királytul és egy bujér asszontól való volna, nem törvényes házasságbul, hanem szerelem

⁹² Az eseteket ismerteti BIZZOCCHI, *i. m.*, 87–90.

⁹³ Claude-François MENESTRIER, *Les diverses especes de noblesse, et les manieres d'en dresser les preuves*, Paris, 1682, 158. (Idézi BIZZOCCHI, *i. m.*, 87–88.)

gerjedéséből. Ha így volna is, nem volna mind ebben mit szégyenleni.”⁹⁴ A római eredet „elhívése”, mint azt a finoman ironikus megközelítés (versengő történetírók) sejteni engedi, mindenképpen irodalmi elhívetés eredménye, a meggyőző fikciót igazolja vissza. A következő érvelés a befogadásról az alkotás, a genealógiairás technikai kérdéseire veti a hangsúlyt: Nagy Sándor a valódi származásánál „inkább akarta rendetlen lineán is Jupiter fiának mondattatni” magát; Héraklész genealógiájában szintén nem számít, hogy házasságon kívüli kapcsolatból született, ha egyszer isten (ugyancsak Jupiter) az apja; végül a legfontosabb megállapítás: „Sok száz másnak, vitéz nevű fő embereknek eredetét nem tudjuk, fabulákkal támogatván tudatlanságunkat.”⁹⁵ Amit tehát a nemzetközi genealógiai irodalom a korban az általános/speciális szembeállításal fejez ki, azt Zrínyi a magyar hagyományban adott fabula/história oppozícióval⁹⁶ fogalmazza meg – előrevetve természetesen, hogy ő „elhitte” a Mátyásról szóló fabulát. Hunyadi János azonban szerinte elég apának és helyettesíti az összes ősoket: „Mutasson ilyen apát s ilyen fiat nekem egy historicus, aki ezer esztendőre fonja is némely királynak genealógiáját!”⁹⁷

A kijelentés arról tanúskodik, hogy Zrínyi számára sem volt ismeretlen a műfaj felvívása, s bár megmaradt könyvtárának „história” szakjából hiányoznak a legfontosabb családtörténeti gyűjtemények (Elias Reusner genealógiai gyűjteménye kivételével),⁹⁸ írásaiból kiindulva mégis szinte biztosra vehetjük, hogy ismerte Sansovino és a többiek egyébként közkezen forgó munkáit is. Az eredeti bevezetés után az írásunk elején idézett Dante-gondolatnak talán legszebb magyar parafrázisát olvashatjuk: „...nem másra használnak eleink tündöklősege nékünk, hanem hogy égő szövétneknél, fényes fáklánál futjuk a mi életünk pályáját, nem lehetünk setétben, sem mi, sem az mi cselekedetünk. Ha jól viseljük magunkat, azoknak fényességénél minden ember meglát: ha rosszul, úgy sem kerülhetjük el ujjal való ránk mutatást. Az ki azért rossz és henyéllő, s elfajzott régi jó eleitől, jobb volna neki, nem volna nevezetes az ő eleinek neve, mert annak világossága miatt el nem bujhatik úgy, mint ha csak közrendű ember volna.”⁹⁹

Persze vehette Zrínyi az ötletet akár honnan, Castiglione *Udvari emberéből* például, hiszen valóban közhelyről volt szó.¹⁰⁰ De az eredeti alkalmazás a műfaj iránti elmélyült

⁹⁴ *Mátyás király életéről való elmékedések* = ZRÍNYI Miklós *Összes művei*, I, id. kiad., 592.

⁹⁵ *Uo.*, 593.

⁹⁶ PIRNÁT Antal, *Fabula és história*, ItK, 1984, 137–149.

⁹⁷ ZRÍNYI Miklós, *Mátyás király...*, id. kiad., 593.

⁹⁸ ELIAS REUSNER, *Genealogia imperatorum, regum, principum, comitum, baronum et dynastarum Germanorum totius orbis Christiani*, Francofurti, 1612; lásd *A Bibliotheca Zriniana története és állománya: History and Stock of the Bibliotheca Zriniana*, írta, összeáll. HAUSNER Gábor, KLANICZAY Tibor, KOVÁCS Sándor Iván, MONOK István, ORLOVSKY Géza, szerk. KLANICZAY Tibor, Bp., 1991 (Zrínyi-Könyvtár, 4), 147–148.

⁹⁹ ZRÍNYI Miklós, *Mátyás király...*, id. kiad., 593.

¹⁰⁰ „Mert a nemesség olyan, mint a tisztán égő lámpa, mely megvilágítja és láthatóvá teszi a jó és a rossz cselekedeteket egyaránt, és érelyre buzdít mind a szegénytől való félelem, mind a dicséret reménye által: ha pedig a nem ember cselekedetei nélkülözik ezt a világitást és fényt, egyúttal nélkülözik azt a buzdítást, melyet a szegényezés ad, és nem érzik magukat kötelezve, hogy őseik hős cselekedeteit a sajátjaikkal túlszárnyalják, viszont a nemesnél már az is szegényszámba megy, ha cselekedeteivel nem éri el a tökéletességnek legalábbis azt a fokát, melynek példáját elődei adták.” Baldassare CASTIGLIONE, *Il libro del Cortegiano*, I, 14; Baldassare CASTIGLIONI (!), *Az udvari ember*, ford. gróf ZICHY Rafaelné, Bp., é. n., 43.

érdeklődésre és hozzáértésre utal. Ha jól meggondoljuk, maga a *Szigeti veszedelem* is „genealogikus eposz”, akár kimutatott panegyricus-mintáját (Alessandro Cortesi Mátyás-panegyricusát),¹⁰¹ akár az erősen genealogikus jellegű horvát orális hősköltészet valószínűsíthető hatását vesszük figyelembe.¹⁰² Am az egyéni érdeklődésen túl számolni érdemes azzal is, hogy az egész Zrínyi család is komoly hagyományokkal rendelkezett az őskultusz területén. A család tagjainak pompás temetkezőhelyük volt a várukhoz közeli Szent Ilona pálos kolostorban; az elhunyt Zrínyiek emlékét pedig festmények örökítették meg a várban. A Forstall által emlegetett csáktornyai „pinacotheca” szinte bizonyosan az ősök egész alakos képmásait őrző ősgaléria volt, amelyet feltehetően Zrínyi Miklós nagyapja, IV. Zrínyi György alakított ki, a költő unoka idejében pedig már pompás, a kor képzőművészetének első vonalába tartozó festmények gazdagították.¹⁰³ A képek többsége elveszett, a sírbolt megsemmisült, de maga a szigetvári hős halálát megörökítő eposz, annak horvát fordítása és a két kiadást kísérő metszetek is az őskultusz kivételes mélységéről és tudatosságáról tanúskodtak a famíliában.¹⁰⁴ A Zrínyieknek ebben kezükre játszott a dédapát és hősies kirohanását övező nyugat-európai kultusz, másrészt azonban az Adria-part és Itália közelsége, a velencei kulturális érintkezések s a könyvpiacra látott művek is ösztönözheték őket a családtörténet méltó formába öntésére. A horvát családok kollektív genealógiájára – amelyet Zrínyi Péter szorgalmazott – talán Francesco Sansovino régebbi gyűjteménye, talán Giovanni Pietro Crescenzi újabb vállalkozása (*Corona della nobiltà d’Italia*, 1639) kínálta a példát.¹⁰⁵

Magyar hagyományok nemigen jöhetnek szóba ösztönző erőként. Érdekes és elgondolkodtató megfigyelés Fügedi Eriké, aki a középkori nemzetségek emlékőrzése kapcsán írja: „A magyar nemesi klán leszármazását és történetét egy klán gyermekei a szájhagyomány révén ismerik meg és nem iratokból. (...) A XV. század végéről fennmaradt genealógiai tábláink kivétel nélkül a birtokjog biztosítását célzó, utólagosan készült összeállítások, amelyek mellőzik azoknak a felemlítését, akik az átörökítés folyamatában nem vettek részt, bármekkora szerepet játszottak egyébként. A szó nyugat-európai értelmében vett genealógiai irodalom nálunk nem alakul ki akkor sem, amikor Mátyás király

¹⁰¹ SZÖRÉNYI László, *Panegyricus és eposz (Zrínyi és Cortesius)* = Sz. L., i. m., 25–33.

¹⁰² „Miért állítom azt, hogy a köztudatban személytelen tendenciájú orális költészet fokozott szubjektivitáshoz segítette Zrínyit? Azért, mert a naivabbra színezett főhős, a szigeti kapitány és közte, dédunokája között létesített, a kiválasztottságot és a jövő-irányultságot líraian saját személyében összpontosító tendenciát a naiv epika genealógiai beállítottsága megerősíthette.” SZÖRÉNYI László, *A Szigeti veszedelem és az európai epikus hagyomány* = Sz. L., i. m., 23.

¹⁰³ CENNERNÉ WILHELMB Gizella, *A Zrínyi család ikonográfiai hírneve = A Zrínyi család ikonográfiája*, szerk. CENNERNÉ WILHELMB Gizella, Bp., 1997, 16; BUZÁSI Enikő, *Zrínyi és a későreneszánsz vitézi allegória = Collectanea Tiburtiana: Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére*, szerk. GALAVICS Géza, HERNER János, KESERŰ Bálint, Szeged, 1990, 431–442.

¹⁰⁴ A család őskultuszáról: GALAVICS Géza, „Kössünk kardot az pogány ellen”: *Török háborúk és képzőművészet*, Bp., 1986, 77–80.

¹⁰⁵ SANSOVINO, *Della origine...*, id. kiad.; Giovanni Pietro CRESCENZI, *Corona della nobiltà d’Italia overo compendio dell’istorie delle famiglie illustri*, Bologna, 1639.

külföldiekkel írta meg a klasszikus római *gensig* visszanyúló fiktív genealógiáját.¹⁰⁶ Bonfini, Ransano, Cortesi és a többi humanista erőfeszítését a Hunyadiak római Corvinus-eredetének igazolására¹⁰⁷ a magyar recepció hosszú ideig elutasította; elég, ha Heltai Gáspár Bonfini-átiratára gondolunk, ahol a szerző a tudós eredéztetéssel szemben előnyben részesíti a szájhagyományban megőrződött címermagyarázó eredetmondát, Zsigmond király és a román Morzsinai nemzetségből való bojáránny szerelméről.¹⁰⁸ A kiváló genealógia-kutató Komáromy András még a 17–18. századra nézve is általános érvényre jegyzi meg: „Minden tudományszaknak és irodalmi ágának akadt művelője hazánkban s a lőcsei kalendarium mellett még a Csízió is nagy népszerűségnek örvendett, de olyan ember, aki egy már kipusztult vagy még virágzó híres nemzetségről könyvet írjon, széles Magyarországon nem találkozott. Ugyan kinek is jutott volna eszébe ilyesmi, mikor minden ember nélkül tudta a maga genealógiáját és elszámolta az őseit, ha kellett, akár hetedízliglen?”¹⁰⁹

Forstallnak és megbízójának (megbízóinak) tehát a hagyomány szinte teljes hiányával kellett számolniuk, amikor irodalmi genealógia összeállítására adták a fejüket. A *Stemmatographia* maga, azaz a családi hagyományokból kiinduló Zrínyi-öskultusz beilleszkedett ugyan a Magyar Királyság egyéb főrangú famíliáinak mozgalmoszerű reprezentációs törekvéseibe, amelyek eredményeképpen Nádasdy Ferenc anyagi támogatásával megjelenhetett Nürnbergben a magyar vezérek és királyok nagyszabású albuma, az ún. *Mausoleum* (1664), de attól el is választotta éppen ennek a mozgalomnak hangsúlyozottan magyar jellege. Zrínyi ugyan, mint magyar nemes, öntudatosan hivatkozhatott Attilára, és ajánlgathatta a kivándorlást osztályos társainak adott esetben Brazíliába is, ha azt a szégyent kellett elkerülni, hogy tehetetlenségünk és egymást-marásunk miatt kinevesse nek bennünket más európai népek¹¹⁰ – ám saját sorsát *genealogikusan* mégsem fonhatta

¹⁰⁶ FÜGEDI Erik, „*Verba volant...*” *Középkori nemességünk szóbelisége és az írás = Mátyusz Elemér emlékkönyv*, szerk. H. BALÁZS Éva, FÜGEDI Erik, MAKSAY Ferenc, Bp., 1984, 107–130.

¹⁰⁷ Az elmélet szülőatyja, úgy tűnik, Pietro Ransano volt az 1450-es években; az eredetileg a humanista etimologizálás technikájával alátámasztott ötletet azután Antonio Bonfini fejlesztette tovább régészeti „leletek” alapján. Alapos, minden részletre kiterjedő elemzés: KULCSÁR Péter, *A Corvinus-legenda = Mátyás király*, szerk. BARTA Gábor, Bp., 1990, 17–40; lásd még RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, „*Nympha super ripam Danubii*”: *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből*, Bp., 2002, 103–108 (Humanizmus és Reformáció, 28).

¹⁰⁸ „Itt e helyen szóllanom kell az Hunyadi Jánosnak eredetiről és nemzetségéről. Nem az Bonfinius meszernek írása szerént, hanem az igaz *historia* szerént, melyet *hallottunk* azzoktól, kiknek attyok szolgálta régen az Hunyadi Jánost, és sok ütközetekben forgattanak véle. Mert az olasz Bonfinius kedvesködni akarván Mátyás királynak, a rómaiaktól hozza alá az ő eredetét, és olaszt csinál belőle. De a dolog nem úgy vagon, hanem mint ebben az írásban megtalálok írván, így higgyed az *historiát* igaznak lönni.” HELTAI Gáspár, *Krónika az magyaroknak dolgairól*, s. a. r. KULCSÁR Margit, bev. KULCSÁR Péter, Bp., 1981, 197–198. (Kiemelés: B. S.)

¹⁰⁹ KOMÁROMY András, *Nádasdy Ferenc országbíró mint genealógus*, Turul, 1896, 40.

¹¹⁰ „Boldog Isten, hiszem nagy vilítás ez! s mi vagyunk a magyarok? mi magyarok? De bár azoknak ne mondjuk magunkat (...) Fussunk ki az országból, ha eztet resteljük. Ugy hallom Brasiliában elég pusztas ország vagon; kérjünk spanyol királytul egy tartományt, csináljunk egy coloniát, legyünk polgárrá.” *Az török áfium ellen való orvosság = ZRÍNYI Miklós Összes művei*, I, id. kiad., 676. Lásd erről BENE Sándor, „*Hóhérok*

egybe a magyarsággal, mint mondjuk tette azt például Kölcsey¹¹¹ két évszázaddal később. Másrészt a *Mausoleum* uralkodóábrázolásai és az azokat kísérő, verssorokba tördelt dicsőítő prózai szövegek (elogiumok) nem a *Stemmatographia* által képviselt, irodalom és történetírás határvidékén elhelyezkedő genealógia-műfajba tartoznak, hanem a Marcus Terentius Varro (azóta elveszett) *Imagines*-ét mintául választó „jeles férfiak” galériáinak műfaji hagyományába, amely Paolo Giovio híres comói múzeumában érte el legtökéletesebb formáját, és a 17. században német és németalföldi területen¹¹² popularizálódott a könyv alakban megjelenő uralkodói arcképsorozatokkal.¹¹³ A *Mausoleum*-ot tehát, még ha szerkezete és képanyaga be is épült a magyarországi családi genealógiákba és ősgalériákba, s előképül szolgált azok számára,¹¹⁴ nem tekinthetjük a magyarországi genealógiai irodalom részének. Tudjuk azt is, hogy Magyarországon hamar feltűnt a német mintájú „nemzetségekönyv” műfaja is, első példája a Nürnbergből a 16. század elején Kassára, majd Erdélybe áttelepült Haller családnhoz fűződik. Ez lényegében egy folyamatosan bővülő, a családtagok által nemzedékről nemzedékre vezetett kéziratos, a szerző-szereplőket sokszor illusztrációval is megjelenítő könyv, második részében az évtizedek és -századok alatt szintén bővülő dokumentumgyűjteménnyel (adomány- és kiváltságlevelek, végrendeletek, házassági szerződések stb.).¹¹⁵ Ez a szövegtípus azonban, jóllehet a genealógia forrása lehet (szerencsés esetben az is), mégsem tekinthető azonosnak vele¹¹⁶ – s mint Fügedi megfigyelése is tanúsítja, magyar közegben nem is volt szokásos a vezetése, háttérbe szorult az orális emlékezés mögött.

A művészettörténeti kutatásnak az a megfigyelése tehát, mely szerint a 17. század első harmadában a főúri ősgalériák összeállításával megjelenő és a század közepén az igénye-

teátruma”: *A Wesselényi-mozgalom periei és a hazai recepció kezdetei = Siralmas jajt érdemlő játék*, s. a. r. BAJÁKI Rita, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, 1997, 69–70.

¹¹¹ „Büszke Magyar vagyok én; keleten nőtt törzsöke fámnak; / Nyúgoti ég forró kebelem nem tette hideg-
gét; / [...] Kölcei nemzetség, Ete hű maradéka, kit egykor / Don hullámi körül, a Hétnagyar egyyike, hős
Ond, / Lángölelés zálogja gyanánt neje karjairól vón.” KÖLCSEY Ferenc, *Kölcsey* (törödé) = KÖLCSEY Ferenc, *Versék és versfordítások*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., 2001, 159 (lásd még a sajtó alá rendező jegyzeteit, *uo.*, 951–955).

¹¹² A német mintát a *Mausoleum* latin elogiumainak szerzője, Nikolaus AVANCINI maga adta ki Bécsben (*Imperium Romano-Germanicum*, Viennae, 1658), a németalföldit az újabb kutatás azonosította a középkori burgund és lotharingiai uralkodókat megőrkítő kiadványban: Hadrianus BARLANDIUS, *Ducum Brabantiae chronica (...) iconibus illustrata*, Antverpiae, 1600. Vö. BUZÁSI, *i. m.*, 417, 424.

¹¹³ RÓZSA György, *A Nádasdy Mausoleum = Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum regni apostolici regum et primorum militantis Ungariae ducum*, Norimbergae, 1664; a hasonló kiadás (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 24, Bp., 1991) kísérőtanulmánya, 9–10; a *Mausoleum*-ról részletesen Uő., *Magyar történetábrázolás a 17. században*, Bp., 1973, 1–80; a kötet keletkezésének körülményeiről újabban G. ETÉNYI Nóra, *A nürnbergi nyilvánosság és a Nádasdy Mausoleum = Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*, szerk. FODOR Pál, PÁLFFY Géza, TÓTH István György, Bp., 2002, 121–137. Giovióról és múzeumáról a humanista hírnévpítés rendszerében: BENE, *Theatrum politicum*, *i. m.*, 62–64.

¹¹⁴ Pl. az Esterházy-Trophaeum is felhasználja, lásd BUZÁSI, *i. m.*, 414–415.

¹¹⁵ Vö. CENNERNÉ WILHELMB Gizella, *A Haller-nemzetségekönyv = Főúri ősgalériák...*, *i. m.*, 78.

¹¹⁶ A családkönyv vagy nemzetségekönyv lényegében nem-nyilvános dokumentum; alapjául szolgál az életrajznak és a dicsőítő genealógiának, amely már széles körű terjesztésre készül, vö. Angelo CICCETTI, Raul MORDENTI, *I libri di famiglia in Italia*, I, *Filologia e storiografia letteraria*, Roma, 1985, 98–100, 107–115.

sebb grafikus családja-ábrázolásokkal megerősödő magyarországi őskultusz a hasonló európai jelenségekkel párhuzamos, de autonóm utat járt be,¹¹⁷ mindenképpen kiegészítendő azzal a megállapítással, hogy a genealógia *irodalmi műfaja* úgy tűnik, horvát közvetítéssel érkezett Magyarországra a 17. század közepe táján. Egyik úttörője a Forstall által is sokat hivatkozott – és a magyar szakirodalom által méltatlanul sokat szidalmazott, „világbolondító” hamisítónak kikiáltott – Marnavics Tomkó János, Bosznia püspöke, Pázmány Péter közeli munkatársa volt,¹¹⁸ de maga a *Zrínyi-stemmatographia* is az első kísérletek közé tartozik. Figyelemre méltó, hogy a *Mausoleum* kiadásának finanszírozója, Nádasdy Ferenc Zrínyivel szinte egy időben kezd a maga – Báthoryakkal egybekapcsolt – genealógiájának elkészíttetésébe, az 1660-as évek elejét tehát határpontnak tekinthetjük a műfaj magyarországi története szempontjából.¹¹⁹ A század második felében Ladányi Ferenc ír komoly (a középkorral indító és a genealogikus eredetmondákat mellőző) történeti munkát a Draskovics család történetéről,¹²⁰ majd a senji aransarkantyús lovag, Pavao Vitezović Ritter folytatja a legendásító hagyományt a Guzicsok krónikájának elkészítésével, akiknek családfáját a római Manliusokig vezeti vissza.¹²¹ A horvát polihisztor lesz azután az, aki Esterházy Pál nádor felügyelete alatt megírja az első repre-

¹¹⁷ Összefoglalóan: GALAVICS Géza, *Barokk családfák és genealógiák = Főúri ősgalériák...*, i. m., 22–25; az ősgalériák közvetítette értékekről és ideológiáról: Áron PETNEKI, *Identificatio, exemplum, stimulus: Mode und Rolle der Ahnengalerie in Ostmitteleuropa = Geschichtsbewusstsein und Geschichtsschreibung in der Renaissance*, Hrsg. August BUCK, Tibor KLANICZAY, S. Katalin NÉMETH, Leiden–New York–Köln, 1989, 47–56.

¹¹⁸ A legérdekesebb a saját családjáról készített genealógiája: Joannes TOMCUS MARNAVITIUS, *Indicia vetustatis et nobilitatis familiae Marciae vulgo Marnavitiae*, Romae, 1632. Tomkóról lásd KARÁCSONYI János, *Szent István király oklevelei és a Szilveszter-bulla: Diplomatai tanulmány*, Bp., 1891, 178–216; UŐ., *Ki koholta a Sylvester-bullát?*, Századok, 1909, 361–376; UŐ., *Világbolondító Tomkó János*, uo., 1913, 1–11; Tomkó genealógiai munkáiról részletes tartalmi ismertetést ad GALLA Ferenc, *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*, Bp., 1940; együttműködéséről Pázmánnyal: BENE Sándor, *A Szilveszter-bulla nyomában (Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja) = Szent István és az államalapítás*, szerk. VESZPRÉMY László, Bp., 2002, 143–162.

¹¹⁹ Az országbíró füzéri tisztartójával, Bálintffy Jánossal gyűjteti az adatokat 1663-tól; KOMÁROMY, i. m., 39–41. A tanulmány szerzője ugyancsak kiemeli a szájhagyomány szerepét az írott genealógiák hiányát magyarázva, a családtörténetek forrásainak kutatóit az oklevelek mellett a halotti beszédekhez és a hatalmas peranyagokhoz utasítja, és az irodalmi genealógia kezdetét Magyarországon éppen Nádasdynak ehhez a kísérletéhez köti. Megjegyzendő, hogy Nádasdy genealógia-összeállítási törekvéseinek egy eddig kevésbé méltott nyoma is maradt: a kor egyik legnagyobb tudósa, Athanasius Kircher neki ajánlotta fontos aritmetikai munkáját (személyes ismeretség alapján, hiszen 1665-ben Nádasdy éppen Rómában tárgyalt), s a hosszú dedicatióban ő is előadja a Nádasdy–Báthory-rokonság téziséét: Athanasius KIRCHER, *Arithmologia sive de abditis numerorum mysterijs qua origo, antiquitas et fabrica numerorum exponitur, abditae eorundem proprietates demonstrantur, fontes superstitionum in aemulatorum fabrica aperiantur, denique post cabalisticorum, Arabum, gnosticorum aliorumque magicas impietates detectas, vera et licita numerorum mystica significatio ostenditur*, Romae, 1665.

¹²⁰ FRANCISCUŠ LADANYI, *Fructus honoris in arbore Illyrico–Hungarica domus Draskovithianae per quatuor saecula et ultra prognati, nun e tenebris antiquitatis eruti ac iconibus illustrati* (ms., 1675; Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb, R 3572).

¹²¹ Paulus RITTER, *Apographum de comitibus Corbaviae, qui fuerunt de genere Gussich*, Labaci, 1681.

zentatív magyar genealógia, a *Trophaeum domus Estorasiense* (1700) elogiumait¹²² és feltehetőleg kommentárjait. A *Trophaeum* már mindenképpen az irodalmi genealógiák családjába tartozik (egyes szerkezeti egységein belül ugyanúgy, mint elméleti igényű keretszövegeiben tisztán mutatkozik a fentebb taglalt kétosztatóság, fikciós és tudományos meggyőzési módszerek váltott alkalmazása),¹²³ de ugyanakkor szét is feszíti annak kereteit. Szerkezetileg világosan elhatárolt három tartalmi egységében egyesíti a nemzet-ségkönyvek műfaji hagyományát (dokumentumgyűjtemény a végén) a német/németalföldi mintájú *Mausoleum*-típussal (képek és elogiumok egysége az elején), valamint a legendásító genealógia műfajával (a középső egység folyamatos, az elogiumokat „tudományosan” kommentáló narrációjában).¹²⁴ Nem nehéz ebben fölfedezni az Esterházy Péter-féle *Harmonia caelestis* szerkezeti megoldását: az első könyv prózában írott lírai „mondaitait” (elogium) követi a narratív kommentáros rész (*Egy Esterházy család vallo-másai*), majd azt a *Familienbuchra* jellemző, részben fiktív, részben valódi dokumentumokat közlő és kommentáló *Javított kiadás* – ami az Esterházy-ös által megálmodott szerkezet stabilitásáról tanúskodik a recepcióban (meg még sok minden egyébről is tanúskodik, de ezt most hagyjuk).¹²⁵

A *Trophaeum* középső részét illetően nyugodtan számolhatunk a Zrínyi-családtörténet közvetlen hatásával is, hiszen Ritter ugyanabban az évben (1700), amikor a *Trophaeum* megjelent, maga másolta le a *Stemmatographiát*, az osztrák–török–velencei határt felméről és véglegesítő bizottság vezetőjének, Luigi Ferdinando Marsigli grófnak a felkérésére.¹²⁶ Arról már nem is beszélve, hogy maga is ugyanilyen címmel állította össze saját, pánhorvát ideológiát közvetítő heraldikai kompilációját, amely a családi *stemmatographiák* mítoszépítő technikáját viszi át a nemzeti leszármazások bemutatására – ennek a munkának éppen az az újdonsága, hogy az adott technikát már egy jellegzetesen 18. századi eruditus (azaz inkább pszeudo-tudományos) kutatási program kontextusába il-

¹²² Erre SZÖRÉNYI László kisértőtanulmánya hívta fel a figyelmet: ESTERHÁZY Pál, *A Bódogságos Szűz Mária szombattyá*, Nagyszombat, 1691 (hasonmás kiadás, Bibliotheca Hungarica Antiqua, 31, Bp., 1995). A *Trophaeum*-kötet végén (sztlan) található *Aenigma poeticum in librum* című epigramma magyarázatában olvasható: „Az igen kiváló Paulus Ritter úr, lovag és gyakorlott valamint ékesen szóló költő volt az, aki a család összes elogiumát megalkotta.”

¹²³ A második, az elogiumokat kommentáló narratív rész végén rövid jegyzet igyekszik magyarázni a hiányszövegeket, mentegetni az esetleges hibákat: „Végül megjegyzendő, hogy (amint fentebb is céloztunk rá) a régebbi évekről és korokról mondottakat csak konjektúraként felfogva lehet odaállítani azok mellé, amelyek már az oklevelekben is szerepelnek.” *Annotatio brevis ad lectoris informationem = Trophaeum...*, id. kiad., sztlan.

¹²⁴ Úgy véljük, ennyiben árnyalható BUZÁSI Enikő véleménye, aki főként a nemzet-ségkönyvek hatását és mintáját hangsúlyozta (*i. m.*, 412–413).

¹²⁵ A lehetőséget elsőként felvetette SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Az újabb Esterházy-rejtély*, Irodalomismeret, 2002, 5–6, 102.

¹²⁶ Lásd Ritter 1700. március 4-i levelét Marsiglinek; közölve, kommentárral: BENE Sándor, *Pavao Ritter Vitezović levelei Luigi Ferdinando Marsiglihoz (1699–1700) = Croato–Hungarica: Uz 900 godina hrvatsko–mađarskih povijesnih veza – A horvát–magyar történelmi kapcsolatok 900 éve alkalmából*, ur.-szerk. Milka JAUŠKINJA, KISS Gy. Csaba, NYOMÁRKAY István, Zagreb, 2002, 167–179 (Biblioteka Hungarologica Zagrebensis, sv. 1).

leszti, az *Illiria oltáraitól és családi tűzhelyeiről* tervezett monográfiasorozatot előkészítendő.¹²⁷ S jóllehet a *Trophaeum* hivatkozik a magyar nemesi családok kollektív genealógiai kézikönyvére, amely már ekkor (1700 körül) kiadásra vár,¹²⁸ a hazai genealógiai kutatás majd csak a 18. század közepe után bontakozik ki Wagner Károly és Lehotzky András munkásságával,¹²⁹ s az illír „De aris et focis”-projektum magyar megfelelőjére, a Bél Mátyás-féle *Notitiaera* (1735–47) is évtizedeket kell még várni (igaz, annak nagyobb része el is készült, nem úgy, mint Vitezovićé, amely a *Prodromus*nál, az előzetes ismertetésnél nem jutott tovább).¹³⁰

Térjünk most vissza a Zrínyi-genealógia „általános” részéhez, a kezdetektől az oklevelekkel adathozható időkig futó elbeszéléshez. A feladat lényegét főntebb vázoltuk: Forstallnak egyszerre kellett figyelemmel lennie a korabeli (az 1640-es évektől egyre erősödő) horvát politikai identitásra és autonómiaörekvésekre, a Zrínyiek (horvát) családi tradíciójára, valamint a magyar állam iránti lojalitásuk hangsúlyozására. A horvát és a magyar identitás párhuzamos futtatásáról tanúskodik már az a valószínűsíthető tény is, hogy Zrínyi a *Mátyás-elmélkedés*nek ugyancsak az elején található toposzt („a mi magyar

¹²⁷ Paulus RITTER, *Stemmatographia sive armorum Illyricorum delineatio, descriptio et restitutio*, Vindobonae, 1701; a nagymonográfiából elkészült részek: Uő., *De aris et focis Illyriorum*, ms., Metropolitana knjižnica, Zagreb, MR-74. Ritterről lásd BERLÁSZ Jenő, *Pavao Ritter-Vitezović, az illírismus szülőatyja (Magyar-horvát viszony a XVII–XVIII. század fordulóján)*, Századok, 1986, 943–1002; a legújabb monografikus összegzés: Zrinka BLAŽEVIĆ, *Vitezovićeva Hrvatska između stvarnosti i utopije*, Zagreb, 2002; Marsigliéről: John STOYE, *Marsigli's Europe 1680–1730: The Life and Times of Luigi Ferdinando Marsigli, Soldier and Virtuoso*, New Haven–London, 1994.

¹²⁸ A szóhasználat a fentebb bemutatott terminológia hazai ismeretét igazolja vissza. A szerző szerint a magyar főrendi családok között egy sincs, „amelyik legalább négy évszázadra visszamenőleg ne igazolná a leszármazását, amint ez nemsokára egy másik, már sajtó alatt lévő műből, a magyar családtörténetek speciális könyvéből bővebben kiviláglik majd.” *Explanatio brevis supra positorum insignium addita in familiam totam apostrophe = Trophaeum...*, id. kiad., szltan.

¹²⁹ WAGNER, *i. m.*; LEHOTZKY, *i. m.* Az utóbbi, munkája második részének bevezetőjében a legendás eredeteket kommentálva jegyzi meg: „Mégis van valami igazság ezekben a tradíciókban, hiszen szinte az egész szent (és nem kevésbé a profán) régiség e hagyományokban olvad össze” (*i. m.*, 4). A tudós szerző, jóllehet a tudományos genealógia olyan alapművére hivatkozik, mint Gabriel BUCELINUS *Germaniae topochrono-stemmatographia sacra et profana* (Ulmae–Francofurti, 1655–1678) című kiadványsorozata, az Esterházyak kapcsán mégis lelkiismeretesen felidézi az Annióra épített előtörténetet: Noé, Khám, Kús, Nimród, Hunor, Attila követik egymást sorjában... Lehotzky művének harmadik kötete kéziratban maradt, vö. KOSÁRY Domokos, *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába*, I, Bp., 1970, 611; ugyanitt felsorolva a legfontosabb kéziratban maradt családtörténeti források, és összegezve a műfaj rövid története. A modern genealógiakutatás irányzatairól – KÁLLAY, *i. m.* mellett – lásd KUBINYI András, *A magyar genealógiai kutatás*, Levéltári Közlemények, 41 (1970), 213–221; bibliográfia: *Magyar családtörténeti és címertani irodalom 1561–1944*, BAÁN Kálmán gyűjtését javította és kiegészítette KÓCZY T. László, GAZDA István, Bp., 1984. Természetesen mindezek az összefoglalások a történettudomány szempontjából közelítenek a tárgyhoz, az irodalmi genealógiát Fueter módjára legfeljebb „hamisításnak” tekintik.

¹³⁰ Paulus RITTER, *Prodromus ad Croatiam redivivam*, Zagrabiae, 1700 (kétnyelvű modern kiadás: Pavao RITTER VITEZOVIĆ, *Oživljena Hrvatska*, prir. i prevela Zrinka BLAŽEVIĆ, Zagreb, 1997). Matthias BEL, *Notitia Hungariae novae historico-geographica, divisa in partes quatuor*, Viennae, 1735–1746; a szerzőről: TARNAI Andor, *Bél Mátyás (1684–1749)* = BÉL Mátyás, *Hungáriából Magyarország felé*, s. a. r. TARNAI Andor, Bp., 1984, 7–31 (Magyar Ritkaságok).

nemzetünk mindenkoron inkább vitézségnek cselekedeteiben gyönyörködött, hogysen a maga dicsőségének leírásában fáradozott volna”) Mauro Orbini *szláv* históriájából vette át.¹³¹ Ám Forstall – nyilván Zrínyi Miklós sugalmazására – ennél jóval tovább lépett. Kiindulópontja egyfelől az volt, amit a családi oklevelekben talált, nevezetesen hogy a Zrínyiek nem azonosak a Subicsokkal, a dokumentumok következetesen Brebiriéknak és Ostrovicaiaknak nevezik őket – el kellett tehát határolódnia a családon belül is élő eredetlegendától (amelyet majd csak Zrínyi Péter kifejezett kívánságára újít fel, azok után, hogy Lucius hasonlóságot vélt felfedezni az általa korábban kihaltnak hitt Subics család és a Zrínyiek címere között). Másfelől adott volt számára a történetírásban ekkor bevettnek számító gót–horvát (szláv) azonosítás teóriája, amely természetesen sokat segített a Zrínyiek őstörténetét feldolgozó „fabula” összeszerkesztésében, hiszen a gótoknak voltak történetíróik, fényes nevű királyaik, akik jól mutattak a *Stemmatographia* által festett fiktív ősgalériában. De volt a tézisnek nyoma a dalmát krónikás hagyományban is. A 12. század második felében állította össze Dioklea városának ismeretlen nevű egyházi személyisége *Regnum Slavorum* című krónikáját, amelyet (saját állítása szerint) egy ősi glagolita írásból (*Libellus Gothorum, quod Latine Slavorum dicitur* vagy más néven *Ljetopis popa Dukljanina*) fordított.¹³² Ennek lényege abban foglalható össze, hogy Totila gót uralkodó öccsével, Ostroviusszal vagy Ostroillóval együtt elfoglalta Dalmáciát, majd miután a hadsereget megosztották, s ő Itáliába távozva megvívta nevezetes háborúját Jusztinianossal, a korábban meghódított Adria-parti területen testvére, majd annak leszármazottai uralkodtak.

Totila (vagy Totilas) valós történelmi személy, aki Jusztinianosz idejében, a 6. század közepén elfoglalta a járványok sújtotta Itália jelentős részét; továbbá azt is igazolják a források, hogy a Totila által vezetett keleti gótok egy ideig fennhatóságuk alatt tartották a mai Horvátország területének egy részét. Ám ez a gót uralom nem volt sem szilárd, sem túlzottan szervezett: a terület fölötti hatalmat egy időre az avarok szerezték meg, majd hamarosan visszatértek a bizánciak és újra megszilárdították fennhatóságukat.¹³³ A szlávok illetve a horvátok majd csak a 7–8. század folyamán, több hullámban települnek be a vidékre.¹³⁴ A *Libellus* által előadott történetnek mégis volt egy kevés valóságmagja: a

¹³¹ ZRÍNYI Miklós, *Mátyás király...*, id. kiad., 591. Vö. „...ez a nép bővelkedett harcos és a vitézségben kiváló férfiakban, ám nem voltak tanult és írástudó emberei, akik írásaikkal halhatatlanná szentelték volna a szláv nevet” (ORBINI, *i. m.*, *A' Lettori*).

¹³² Első megjelenése Presbyteri DIOCLETIS *Regnum Slavorum* = Joannes LUCIUS, *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelaedami, 1666, 287–302. (A későbbi kiadásokról: Stjepan ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija do 1918*, I, Zagreb, 1992, 136, 589. j.) A horvát szakirodalomban máig vita folyik a szerzőségről (újabbban Gergely bari püspöknek tulajdonítják az iratot, Eduard PERIČIĆ, *Sclavorum Regnum Grguva Barskog: Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb, 1991), de vannak olyan nézetek is, melyek szerint mind ennek, mind a Marulic-féle későbbi változatnak egy közös, horvát „ösgesta” lenne a forrása, vö. ANTOLJAK, *i. m.*, I, 19, 45. j.

¹³³ Totiláról: Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb, 1995, 73–75; az osztrogót fennhatóságról és annak fokozatos elenyésztéséről: *uo.*, 60–64.

¹³⁴ A szláv–horvát betelepülésről a mai lakóterületre: *uo.*, 76–92. (A mai horvát történettudomány megosztott a két nép azonosságának kérdésében; ugyanakkor egyre komolyabb érveket hoznak fel a kutatók a horvá-

krónika által megadott időpontban, az 550-es években valóban lezajlott több szláv betörés is Dalmácia területére, s Prokopiosz tudósítása szerint sokan azt hitték, hogy a sereget Totila hívta be, imígyen megosztandó az ellene Itáliában küzdő bizánciak erejét.¹³⁵ „Ostrovius” minden bizonnyal utólag, a szájhagyományban konstruálódott vezér, neve maga könnyen lehet az „Ostrogothus” népnév elferdített alakja. A *Libellus* maga feltehetőleg egy sohasem létezett horvát ősgesta „fordítása”, amely – a diokleiai egyház jurisdikción túl – mindenesetre a szlávok (horvátok) ősi államalapítását és királyságuk történeti legitimitását is igazolja a területen. Szuggesztív koncepcióját a későbbiekben több jelentős történetíró felhasználta, Tamás spalatói esperestől magáig a humanista Marcus Marullusig (Marko Marulić).¹³⁶ Aki szembeszállt vele vagy egyszerűen nem ismerte, mint például a szlávok illír eredetét hangsúlyozó Vincenzo Pribevo (Vinko Pribojević), azt is „kiigazította” az utókor.¹³⁷ A vonulat a ragusai Jacopo Luccari évkönyveiben,¹³⁸ valamint a 17. század eleji nagy összefoglaló műben, Mauro Orbini históriájában folytatódik, amely egyúttal a kérdéssel foglalkozó humanista történetírás kiegészítője és összefoglalója is.¹³⁹ Munkájának őstörténeti részéhez innen merített Rátkay György,¹⁴⁰ s Forstall náluk már készen találta az anyagot. Csupán a Zrínyiekkel összekötő láncszemet kellett föllelnie, s erre rá is bukkant (vagy ő, vagy megbízója) Ostrovica várának, a Brebiriek ősi fészkeinek nevében, amelyet ki más is alapíthatott volna, mint maga Ostrovius fejedelem vagy éppen utódai az ő emlékeztetére?¹⁴¹ Forstall ehhez a koncepcióhoz igazodva gyűjtötte össze a felhasználható forrásműveket és szóbeli információkat. (Megörülhetett a hírnek, mikor megtudta, hogy a Zrínyiek rokonai „mind a mai napig élnek Dániában Ostrivoi név alatt, amelyből származásukat is levezetik; ezt a császárhoz küldött dán követ mesélte a Zrínyi grófoknak 1664-ben.”)¹⁴²

tok iráni – azaz kaukázusi és Fekete-tenger-melléki – eredete mellett; e felfogás értelmében a szlávokkal való keveredés és a nyelvcsere csak a szarmata területen kezdődött meg; vö. *uo.*, 25–26.)

¹³⁵ *Uo.*, 80.

¹³⁶ Kiadva: THOMAE Archidiaconi Spalatensis *Historia Salonitanorum Pontificum atque Spalatensium* = LUCIUS, *i. m.*, 310–370; *Regum Dalmatiae et Croatiae gesta, a Marco MARULO Spalatensi Patrio latinitate donata* = *uo.*, 303–309. Marullus 1511-i fordítása a diokleiai pap krónikájának úgynevezett „horvát redakciója” alapján készült, amely az eredeti verzióval csak a 23. caputig egyezik, onnan kezdve időrendjét és tartalmát tekintve jelentősen eltér tőle; vö. ANTOLJAK, *i. m.*, I, 19.

¹³⁷ *De origine successibusque Slavorum*, Venetiis, 1532; modern kiadását Grga NOVAK rendezte sajtó alá: V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i zgodama Slavena*, Zagreb, 1951. A későbbi historiográfia korrekciójáról: GIOVANNA BROGI BERCOFF, *Il Pribevo e il Regno degli Slavi di Mauro Orbini*, *Ricerche slavistiche*, XXII–XXIII (1975–1976), 137–154.

¹³⁸ Giacomo [!] LUCCARI, *Copioso ristretto de gli annali di Rausa*, Venetia, 1605.

¹³⁹ Vö. GIOVANNA BROGI BERCOFF tanulmányát: *Il Regno degli Slavi di Mauro Orbini e la storiografia europea del Cinquecento*, *Ricerche slavistiche*, XXIV–XXVI (1977–1979), 119–156.

¹⁴⁰ A Rátkay és Orbini műve közötti szövegszerű egyezéseket (szám szerint kilencvenhatot) összegyűjti GIOVANNA BROGI BERCOFF, *L'historiographie croate du XVIIe siècle: de l'Opus Oratorium a la recherche documentaire = Barocco in Italia e nei paesi Slavi del Sud*, a cura di Vittore BRANCA, Sante GRACIOTTI, Firenze, 1983, 96.

¹⁴¹ A „rátalálásról” tanúskodnak – Forstall jegyzetei mellett – a Zrínyi-könyvtár Orbini-példányának bejegyzései és aláhúzásai, vö. *A Bibliotheca Zriniana...*, id. kiad., 179.

¹⁴² *A Zrínyi grófok hősi családjának története*, kézirat.

Ezzel a *Stemmatographia* írója egyszerre két célt is elért: mintegy kisajátította a Zrínyiek számára a szláv (horvát) nemzeti emlékezet mitikus előidejében tündöklő gót királyokat, ugyanakkor közös családfán egyesítette megbízóit a korábban szuverén horvát és bosnyák uralkodó famíliákkal; s mindezt korának elismert, hitelesnek számító történetíró autoritásaira hivatkozva bizonyította. Így a költő és politikus Zrínyi Miklós nem csupán saját, a *Mátyás-elmékedésekből* kibontható elképzelése, hanem a kortársak értékrendje szerint is uralkodói szerepre alkalmas (mert uralkodó ősökkel rendelkező) személyiségként tudott (volna) megjelenni a közvélemény szemében (ha a *Stemmatographia* megjelent volna időben). Ami a horvát–magyar viszonyt illeti, Forstall a békés trónöröklést ismeri el és hitelesíti (IV. Dimitrij Zvonimir özvegye, Ilona a végrendelet értelmében hívta be az országba László magyar királyt, s vele kerültek trónra az Árpádok), de a korszellemnek megfelelően tesz bizonyos célzásokat arra, hogy az Ostrovicai grófok őrizték a függetlenség szellemét...

Zrínyi Miklós számára azonban nyilvánvalóan ez csak az egyik szempont volt, s talán nem is a legfontosabb. Neki tragikus, nagy hősré volt szüksége a család történetének kezdeteinél, olyanra, akinek önmagát Isten szándékainak véghezvitelében feláldozó sorsa tükröződhet majd a szigeti Zrínyi áldozatos hőstettében s a reményei szerint őrá magára is váró nagyszerű halálban. Ezt a személyiséget pedig zseniális leleménnyel „Ostrovius” fivérében, Totilában találta meg. A nemzetség közvetlen ősatyja Ostrovius – a költő Zrínyi személyes elő- és példaképe azonban az Itáliát Isten ostoraként dicsőséggel meghódító, „egy villámás” időre tündöklő, majd népével együtt eltűnő utolsó nagy keleti gót király, Totila volt. Nem véletlenül hangsúlyozzuk az Attila-reminiscenciákat Totilával kapcsolatban. A két történeti személy közül Attiláról eddig is tudtuk, hogy ragyogó előképként, megmérettető és a magyar nemzeti hivatástudatra serkentő ösként élt Zrínyi Miklós képzeletében és költészetében.¹⁴³ Az a hipotézis azonban csak a *Stemmatographia* alapján állítható fel, hogy Zrínyi a „nemzeti ős” Attila mellett szűkebb körben, egy lehetséges „nemzetségi ős” irányában is tájékozódott, s ezt végül az Attilával párhuzamos sorsú, száz évvel később élt Totilában találta meg.

5. Firenze és a Frangepánok – ami a családtörténetből kimaradt

Annál, ami benne van a *Stemmatographiában*, talán csak az az izgalmasabb, ami hiányzik belőle. Egy olyan lehetőségről van szó, amelyet Zrínyi Miklós, bár valószínűleg ismert, mégsem használt ki. A Zrínyi/Brebiri/Ostrovicai dinasztia, mint láttuk, a *Stemmatographia* első változata szerint a „barbár”, azaz a nemzeti, gót eredeztetést részesítette előnyben a korban szintén divatos rómaival szemben. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy a római szálat el kellett volna vágni – mint utaltunk rá, Forstall tesz is egy kitérőt a Manliusok kapcsán, akikkel a Karlovics-házasság révén jutottak sógorságba a Zrínyiek. Létezett azonban egy sokkal kézenfekvőbb lehetőség is. Ha volt ugyanis nagy

¹⁴³ SZÖRÉNYI László, *Zrínyi és Attila* = Sz. L., *Humok és Jezsuiták*, i. m., 11–15.

hatalmú, fényes család a délvídeken, amellyel a Zrínyiek többszörösen összeházasodtak, az nem a Karlovics, hanem a Frangepán volt! Játsszunk csak el a gondolattal... Mit írtott volna Forstall, ha szabadjára ereszti (eresztheti) a fantáziáját?

Az Árpád-korban Krk (Veglia) szigetét birtokló Frankapanok családjával¹⁴⁴ szinte egyidős volt a római rokonság hite: mikor a 11. század végén az itáliai Frangepánok felbukkantak a krónikákban és a diplomáciai iratokban, a krki kenézek azonnal megpróbálták a rangot jelentő közös eredet bizonyításával. Törekvéseiket végül a 15. században pápai adományozás koronázta sikerrel. Történt ugyanis, hogy Miklós bán, ekkor már valóságos kiskirályság ura (birtokai átfogták szinte az egész akkori Horvátországot: a Kupa folyó partján emelkedő Dubovac és Ozalj várától a tengerparti Senjig és a Cetina folyó melletti Omišig, Krk szigetétől a keleti hegyvidék határvárosaiig, Kninig és Bihácsig terjedtek) 1430-ban római zárandoklatra indult. Fogadta őt az akkori pápa, Márton is; a továbbiakról Antonio Vinciguerra velencei krónikás szavait idézzük: „...midőn [a pápa] értesült róla, hogy a gróf Veglia szigetére való, Őszentsége – kedveskedni akarván – azt mondotta, hogy valamely római krónikában olvasott bizonyos Frangepán testvérekről, akik ősi római vérből eredtek, Szent Gergelynek is rokonai voltak, s Veglia szigetén telepedtek meg; bizonyosan tőlük erednek hát a későbbi Frangepán grófok. S ezt mondván, címert adományozott Miklósnak, amely két, kenyeret törő arany oroszlánt ábrázolt; a család régi címere ugyanis piros-fehér pajzson arany csillag volt fehér mezőben.”¹⁴⁵

Vinciguerra valamely okból ellenségesen viszonyul a családhoz (erre 1481-ben, mikor krónikáját írta, több oka is lehetett),¹⁴⁶ és az egész történetet azért meséli el, hogy bizonyítsa: „...a vegliai grófok mindössze elbitorolták a Frangepán nevet, s a római eredetet.”¹⁴⁷ De éppen az elbeszélés maga alapozza meg azt a gyanúkat, hogy igenis volt ilyen hagyomány. Hiszen a pápának mégiscsak értesülnie kellett valahonnan a szerteágazó rokonságról és a római ősokról, még akkor is, ha azt a bizonyos krónikát azóta is hiába keresik a Vatikánban. Másrészt megjegyzendő, hogy ekkor, a 15. század elején, már inkább az időközben eljelentéktelenedett itáliai Frangepánokra nézve volt hízélgő a dalmát rokonság, mint viszont.

A római nemzetség azonban, amelytől a Frangepánok állítólag eredtek, nemcsak Nagy Szent Gergely pápával dicsekedhetett soraiban.¹⁴⁸ A hagyomány szerint ugyanis tőlük származott maga Dante Alighieri, a költő is. Ezt a legendát (Dante maga nem emlegeti,

¹⁴⁴ Máig alapvető monográfia: Vjekoslav KLAJČ, *Krčki knezovi Frankapani*, I, *Od najstarijih vremena do gubitka otoka Krka (od god. 1118. do god. 1480.)*, Zagreb, 1901. (Reprint: Rijeka, 1991.)

¹⁴⁵ Antonio VINCIGUERRA, *Giurisdizione antica di Veglia, 1481: Relazione = Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, VI, *Commissiones et relationes Venetae*, rec. Simeon LJUBIČ, I, Zagrabiae, 1876, 39–40.

¹⁴⁶ Antonio Vinciguerra (velencei diplomata, költő, történétíró, megh. 1502, Padova) Krk első velencei kormányzója volt 1480–81 között, közvetlen azután, hogy a Frangepánok fennhatósága alól kikerült a sziget. (KLAJČ, *i. m.*, 3–5.)

¹⁴⁷ VINCIGUERRA, *i. m.*, i. h.

¹⁴⁸ A bokros Anicius-leszármazásokról: Arnaldo MOMIGLIANO, *Gli Anicii e la storiografia latina del VI. secolo dopo Cristo* = A. M., *Secondo contributo alla storia degli studi classici*, Roma, 1960, 231–253.

de nem is cáfolja) elsőként Boccaccio híres életrajza röppentette fel, talán az Alighieri- és a Frangepán-címer hasonlóságából kiindulva, de lehet, hogy ő is már valamely akkor élő tradícióra épített. Elbeszélése szerint az Itáliát feldúló vérszomjas Attila pusztítása nyomán háromszáz évig romokban és néptelenül állt Firenze; majd csak Nagy Károly népesítette be újra, „a régi Róma hasonlatosságára”, „az elűzött hajdani lakosok ivadékaiból.” Az új alapítók közül „talán éppen az újjáépítés megszervezője” volt „egy igen nemes ifjú, aki, mint a híre járja, Rómából származott oda a Frangipanik nemzetségéből, és mindenki Eliseónak hívta.” Utódai már Frangepán helyett az ő nevét veszik fel, így nyeri a család az Elisei nevet. Ebből származik a *Commediában* színre léptetett Cacciaguida, aki elveszi a ferrarai Aldighierik leányát, az pedig majd – asszonyi szeszélyből – az egyik fiát saját családjá nevére kereszteli, nem Eliseónak – innen lesz Dante családneve (némi hangváltozás után) Alighieri.¹⁴⁹ A tetszetős történetet felkapják a krónikások és a humanisták, egymás után ismétlik és gazdagítják, megnevezve magát a Boccaccio által még homályban hagyott római nemzetséget is. Íme néhány példa.¹⁵⁰ Filippo Villani szerint Dante őse: „egy Helyseus nevű római férfi, a nemes Frangepánok családjából, amely származását egy ősi patrícius nemzetségre vezette vissza, ennek korábbi nevét a véletlen cserélte fel újra. Ennek a patríciuscsaládnak, mint mondtam, egyik igen jómódú tagja ugyanis a nélkülöző római népnek ingyen osztotta ki a saját raktáraiban felhalmozott gabonát. Ilyen módon érdemelte ki családnevét, mivel az éhező népnek mintegy kenyeret tört.” Giannozzo Manetti így ír: „A kiváló költő, Dante, amint egy helyen maga is elismerni látszik, Rómából származott; nemzetsége ősrégi és mindenki által elfogadott vélemény szerint egy bizonyos Eliseustól eredt, aki, mint egyesek mondják, a Frangepánok családjához tartozott.” Cristoforo Landino újabb neves rokont kapcsol a családhoz: „Sziárdan tartja magát a hír, amelyet nagy tekintélyű és nemes szerzők növeltek folyton, hogy a Frangepánok ama nemes családja, amely Rómában a szenátori rendhez tartozott és amelyből Szent Ambrus is született, adta Eliseót, aki, miután Nagy Károly újraalapította a várost, Firenzében telepedett le.”

Végül azután a már emlegetett Onofrio Panvinio, a híres történétíró lesz az, aki logikus rendbe szervezi a kissé kusza hagyományszálakat. *De gente Fregepania* című genealógiai munkájának harmadik könyvében „hitelt érdemlően” bizonyítja, hogy a Frangepánok ősei a római Aniciusok voltak, majd rátér az Aniciusok/Frangepánok Rómából történt kirajzásának leírására. A 9. század elején véleménye szerint négy Frangepán bukkan fel a krónikákban és oklevelekben. A velencei levéltár dokumentumai 833-ban három Frangepán fivér érkezéséről tanúskodnak. Közülük Mihály a lagúnák városában maradt, ahol szenátorrá választották és itt is alapított családot; Hugó Dél-Itáliába távozott

¹⁴⁹ Giovanni BOCCACCIO, *Dante élete* = BOCCACCIO *Művei*, szerk. KARDOS Tibor, RÓZSA Zoltán, Bp., 1975, II, 623–624 (FÜSI József fordítása). Az egyetlen tekintély, aki cáfolni próbálja a feltevést, Leonardo Bruni: „Ő maga néha arra látszik célozni, hogy eleit a Firenzét alapító rómaiak között kell keresni. Ez azonban igen kétséges dolog, s szerintem nem egyéb, mint pusztá föltevés.” Leonardo BRUNI, *Dante élete* = Giovanni BOCCACCIO, *Trattatello in laude di Dante (...)*; függelékül: *Lionardo Bruni Dante-életrajza*, ford. KAPOSY József, Gyoma, 1921, 20.

¹⁵⁰ Idézi őket BIZZOCCHI, *i. m.*, 185–186.

és a 16. században is utódai éltek a Nápolyi és Szicíliai Királyságban; míg Miklós „elhagyta Velencét és először Dalmáciába költözött, majd leszármazottai Magyarországon is megtelepedtek, s mindkét országban fényes család alapítóivá váltak; sarjaik vagyomban, hatalomban és méltóságban magasra emelkedtek, ám megőrizték az ősi Frangepán nevet és mindkét országban ma is sok várost és hatalmas birtokokat tartanak uralmuk alatt.”¹⁵¹ Természetesen ezeknek leszármazottai közé tartozott az az ozalji Frangepán István, aki birtokait sógorára, a szigetvári Zrínyi Miklósról testálta,¹⁵² és mint tudjuk, a Frangepán-rokonság a további nemzedékekben is egybefonódott a Zrínyi-dinasztiával, amint azt például az Adria-parti kikötőváros, Kraljevica ősi Frangepán-kastélyának udvarán látható díszkút közös kompozícióban egyesített Zrínyi–Frangepán címere is ékesen bizonyítja. A horvát Frangepánok körében végig, így Zrínyi Miklós korában is élénken élt a római eredet tudata, és kapcsolatot tartottak az ekkor is élő római Frangipani-ágbeli rokonokkal. Kizárt tehát (még ha közvetlen bizonyítékkal nem is rendelkezünk, hiszen a Frangepánok könyvtárjegyzéke nem maradt fenn olyan teljességgel, mint a Zrínyieké), hogy ne ismerték volna – ugyancsak Zrínyi Miklóssal együtt – a Panvinius-genealógiát.¹⁵³ Ennek is azt a passzusát, ahol a veronai történétíró megemlékezik a Rómából kivándorolt negyedik Frangepánról, bizonyos Eliseusról, „aki – mint írja – Nagy Károly királysága és császársága idején az uralkodó által újjáépített Florentiába ment, és ott megtelepedvén új nemzetség alapítója lett, amely az ősi Frangepán nevet elhagyva, Eliseusnak kezdte nevezni magát.”¹⁵⁴ Elég volt tovább lapozni a genealógiát ahhoz, hogy kiderüljön: bizony ő az az Eliseo, akit Boccaccio már Dante őseként mutatott be – nem véletlen, hogy Panvinio éppen Boccaccio *Vita di Dantéj*át idézi hosszan a leszármazás alátámasztására.¹⁵⁵ A kör tehát bezárul, s a kor mentalitásának, leszármazásról vallott nézeteinek ismeretében, különösebb merészség nélkül kockáztathatjuk meg a feltevést: a családja történetével szenvedélyesen foglalkozó s az itáliai neolatin és vulgáris nyelvű irodalmat elmélyülten tanulmányozó Zrínyi Miklósnak a szemét is majd’ kiütötte a Dante- (s vele együtt az Anicius-) rokonság csábító lehetősége. Ha valamiért mégis lemondott róla, annak határozott politikai (és hiúsági) okai voltak.

¹⁵¹ PANVINIUS, 61. j.-ben *i. m.*, 59^f–59^v.

¹⁵² Lásd SALAMON, *i. m.*, 328–346.

¹⁵³ Lucius Rómából 1668. július 28-án keltezett levelében említi Forstallnak, hogy a Panvinius-mű egy kéziratát, amelyet ő még a Városba érkeztekor, 1654-ben tanulmányozott, azóta Frangepán Katalin birtokába került (AH, fasc. 280, conv. B 9–10). Tekintettel arra, hogy az ifjú Frangepán Ferenc 1655-től hosszabb időt Itáliában töltött (1658-ban Antonio Barberini kardinális rokonát, Giulia Narót vette feleségül, s jegyajándékba elnyerte vele a római Szent Márk téren álló Frangipani-palotát), feltételezhető, hogy ő szerezte meg a család számára a kéziratot, így azt a genealógia-gyártásban szorosan együttműködő Zrínyi-fivérek, Miklós és Péter már évek óta ismerhették, mikor Forstallnak megbízást adtak a családtörténet megírására. A horvát és az itáliai Frangepánok kapcsolatáról: KURELAC, *Prilog...*, *i. m.*, 119 (ahol azonban tévesen, a Forstall-szöveg félreértése nyomán állítja, hogy a *Stemmatographia* a Barberini-„rokonság” emlegetésével fejeződik be – nem VIII. Orbán pápa Zrínyi Miklós „nagybátyja”, hanem Zrínyi Miklós a Zrínyi János Antalé).

¹⁵⁴ PANVINIUS, *i. m.*, 59^f.

¹⁵⁵ *Uo.*, 129^f–129^v.

Forstall szövegében a megfelelő helyen, a Zrínyiek és a Frangepánok közötti kölcsönös örökösödési szerződés említésénél a következőket olvassuk: „Frangepán Katalin révén a Zrínyiek az Aniciusok fenséges nevének kivül – amely nemzetségnél talán nincs is a világon ősbibb és előkelőbb, és amelynek révén az oszmán szultánokkal, a bizánci császárokkal, a Cantacuzenus-uralkodóházzal, a szerb despotákkal, Szkander béggel és a Kasztriótákkal, valamint sok más főrangú családdal kerültek rokonságba – tekintélyes vagyont is örökölték.”¹⁵⁶

Mint oly sok esetben, ezúttal is az az érdekes, amit elhallgat a szerző, de amit a korban mindenki tudott: az Aniciusok legnevesebb leszármazottai maguk a Habsburgok voltak. Olyannyira mélyen gyökerező hiedelem és – Bodin tekintélye ide vagy oda – olyan elterjedt történetírói tradíció volt ez, hogy a *Stemmatographia* elkészülte után nem is sokkal, 1680-ban a derék ljubljani polihisztor, Johann Ludwig Schönleben, hatvan teljes foliólapot áldoz majd arra, hogy megcáfolja a tévhitet¹⁵⁷ (s több százat arra, hogy kimutassa a szerinte „igazi” stemmát, amely kitől mástól is eredhetne, mint magától Nagy Károlytól).¹⁵⁸ A magas Habsburg-rokonság pedig bizonyára nem volt Zrínyi Miklós ínyére való; sőt, talán nem túlzás éppen ennek elvetésében keresni a Forstall-genealógia Zrínyire egyik legjellemzőbb vonását. Gondoljuk csak el, volt-e olyan família a korban, amely letagadta volna ezt a sógorságot, még annak árán is, hogy vele hullik az *Isteni színjáték* költő-óriása is? Zrínyi azonban nem akart, nem is akarhatott más család, egy oldalági rokonság hátán ilyen magasra kapaszkodni. Büszkeség? Igen. Hiszen elég magasra indázott az a családfa is, amelyet nélkülük tervezett magának. Ami pedig Dante Firenzéjét illeti, volt valami köze neki, azaz őseinek is az Arno-parti csodához, s ők talán előbb ott voltak, mint Cacciaguida és az összes Elizeusok. Zrínyi bizonyára tudott valamit, amit Dante, Boccaccio és sokan mások nem: Florentia városát nem Attila dúlta fel és pusztította el (ő a környékén sem járt), hanem egy évszázaddal később, 541-ben Totila gót király seregei döntötték romba.¹⁵⁹ Tudta, mit alapított és építtetett újra Nagy Károly, és *titkon* talán büszke is volt rá. Mint mondtuk: a genealógia szenvedélyes műfaj; a titkos szenvedély pedig mindennél erősebb lehet.

¹⁵⁶ *A Zrínyi grófok hősi családjának története*, kézirat.

¹⁵⁷ Joannes Ludovicus SCHÖNLEBEN, *Dissertatio polemica de prima origine augustissimae domus Habsburgo-Austriacae, in qua viginti diversae opiniones auctorum ventilantur et vera origo a Carolo Magno imperatore eiusque maioribus Franco-Germanis [...] ostenditur et solide probatur*, Labaci, 1680, 22–83.

¹⁵⁸ Schönleben természetesen nem bogaras magántudósként dolgozott: munkája illeszkedett abba a múlt birtoklásáért folytatott harcba, amelyet Lipót császár tudósai a francia–Habsburg nijmegeni békekötés (1679) után a történetírás területén vívtak a franciák ellen. XIV. Lajos publicistái ugyanis azt igyekeztek bizonyítani, hogy a francia uralkodó a Német-Római Birodalmat alapító Nagy Károly leszármazottja, s mint ilyen, jogosan tart igényt az aktuálisan Habsburg fennhatóság alatt álló németalföldi és itáliai területekre. Lásd erről irodalommal: BLAŽEVIĆ, 127. j.-ben *i. m.*, 46–49.

¹⁵⁹ Részletesen: Pasquale VILLARI, *Le invasioni barbariche in Italia*, Milano, 1901, 128–250 (*Goti e bizantini* című fejezet).